

FÜTÜVVET-NÂME GELENEĞİNDE KUTSAL VE PROFAN: MALINOWSKI VE ELİADE’NİN PERSPEKTİFİNDEN *FÜTÜVVETNÂME-İ KEBİR* İNCELEMESİ

SACRED AND PROFANE IN THE FUTUWWATTNÂMA TRADITION: AN
EXAMINATION OF FÜTÜVVET-NÂME-İ KEBİR FROM THE PERSPECTIVES
OF MALINOWSKI AND ELIADE

ALEV ÖZTÜRK MERDİN*

Sorumlu Yazar

Öz

Fütüvvet, İslam dünyasında ortaya çıkan ve kökleri tasavvufi düşünceye dayanan, ahlâkî ve toplumsal değerleri merkeze alan bir harekettir. Fütüvvet-nâmeler, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı döneminde toplumsal hayatın önemli bir parçasını oluşturan Ahilik teşkilatı ve benzeri sosyal yapıların işleyişini, ahlâkî prensiplerini ve ritüellerini anlamak için temel kaynaklar arasında yer alır. Bu metinler, dönemin sosyal, ekonomik ve dinî dinamiklerine ışık tutarak tasavvufi düşüncenin etkilerini de yansıtır. Seyyid Muhammed bin Alâaddin el-Hüseyini er-Razavî tarafından kaleme alınan *Miftahü’l-Dekâ’ik fî Beyâni’l-Fütüvve ve’l-Hakâ’ik* veya bilinen adıyla Fütüvvet-nâme-i *Kebir*, Türk Fütüvvet-nâme geleneği içinde önemli bir yere sahip olup fütüvvet olgusunun çok yönlü bir analizini mümkün kılan zengin bir içeriğe sahiptir. Bu makale, fütüvvet geleneğinin önemli bir örneği olan *Fütüvvet-nâme-i Kebir*’i, antropoloji ve dinler tarihi alanlarının iki önemli düşünürü Bronislaw Malinowski ve Mircea Eliade’nin yaklaşımları çerçevesinde incelemeyi amaçlamıştır. Malinowski’nin antropolojik yaklaşımı, kültürel unsurların toplumsal ihtiyaçları nasıl karşıladığını ve sosyal yapıyı nasıl desteklediğini anlamaya odaklanır. Bu bağlamda *Fütüvvet-nâme-i Kebir*; toplumsal düzeni sağlayan, ekonomik dayanışmayı destekleyen ve bireylerin ahlaki davranışlarını yönlendiren bir “kurum” olarak ele alınabilir. Eliade’nin dinler tarihi yaklaşımı ise dinî fenomenlerin evrensel yapılarını ve sembolik anlamlarını keşfetmeye çalışır. Bu doğrultuda *Fütüvvet-nâme-i Kebir*; bireyin kutsalla doğrudan temas kurmasını sağlayan, sembolik anlamlarla yüklü bir yolculuk olarak görülebilir. Çalışmada *Fütüvvet-nâme-i Kebir*’in iki farklı teorik perspektif üzerinden incelenerek fütüvvet olgusuna yeni bir bakış açısı getirilmesi amaçlanmıştır. İlk olarak Bronislaw Malinowski’nin işlevselci antropolojik yaklaşımı esas alınarak Fütüvvet-nâmede yer alan ritüellerin, pratiklerin ve ahlâkî öğütlerin toplumsal işlevleri analiz edilmiştir. Bu bağlamda fütüvvetin sosyal dayanışmayı güçlendirme, ekonomik ilişkileri düzenleme, ahlâkî değerleri aktarma ve toplumsal düzeni sağlama gibi işlevleri üzerinde durulmuştur. İkincil olarak Mircea Eliade’nin din fenomenolojisi çerçevesinde, Fütüvvet-nâmedeki sembolizm, mitolojik unsurlar ve kutsal-profana ayrımı incelenmiştir. Bu iki farklı yaklaşımın birlikte kullanılması, Fütüvvet-nâme metninin tarihsel ve evrensel bağlamının aktarılmasında oldukça elzemdir. Çalışma neticesinde Fütüvvet-nâme-i *Kebir*, bireylerin içsel yolculuklarına rehberlik eden, onlara anlam ve amaç kazandıran bir metin olarak değerlendirilmektedir. Eserdeki semboller ve mitolojik anlatılar,

Araştırma Makalesi / Künye: ÖZTÜRK MERDİN, Alev. “Fütüvvet-nâme Geleneğinde Kutsal ve Profan: Malinowski ve Eliade’nin Perspektifinden Fütüvvetnâme-i *Kebir* İncelemesi”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Özel Sayı 1 (Ağustos 2026), s. 145-167. <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1669371>

* Doç. Dr. Alev Öztürk Merdin, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Kırşehir/TÜRKİYE, alevmerdin@ahievran.edu.tr

fütüvvetin sadece kurallar ve ritüellerden ibaret olmadığını, bir yaşam felsefesi ve manevi bir arayış olduğunu da göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Fütüvvet-nâme, Razavî, Malinowski, Eliade, Ritüel.

Abstract

Fütüvwa is a movement that originated in the Islamic world, with roots in Sufi thought, emphasizing moral and social values. Futüwwat-nâmas are among the primary sources for understanding the functioning, moral principles, and rituals of the Akhî organization and similar social structures that constituted an important part of social life in the Anatolian Seljuk and Ottoman periods. These texts illuminate the social, economic, and religious dynamics of the era, while also reflecting the influences of Sufi thought. Miftahü'd-Dekâ'ik fî Beyânî'l-Fütüvve ve'l-Hakâ'ik, or Futüwwat-nâma-i Kabîr, penned by Sayyid Muhammed bin 'Alâ al-Dîn al-Husaynî al-Râzavî, holds a significant place within the Turkish Futüwwat-nâma tradition and possesses rich content that enables a multifaceted analysis of the futüvwa phenomenon. This article aims to examine Futüwwat-nâma-i Kabîr, an important example of the futüvwa tradition, within the framework of the approaches of Bronisław Malinowski and Mircea Eliade, two prominent thinkers in the fields of anthropology and the history of religions. Malinowski's anthropological approach focuses on understanding how cultural elements meet social needs and support social structure. In this context, Futüwwat-nâma-i Kabîr can be considered an "institution" that maintains social order, supports economic solidarity, and guides the moral behavior of individuals. Eliade's approach to the history of religions seeks to discover the universal structures and symbolic meanings of religious phenomena. Accordingly, Futüwwat-nâma-i Kabîr can be viewed as a journey laden with symbolic meanings that enables individuals to directly contact the sacred. The study aims to offer a novel perspective on the phenomenon of futüvwa by examining Futüwwat-nâma-i Kabîr through two distinct theoretical lenses. First, by adopting Malinowski's functionalist anthropological approach, the social functions of the rituals, practices, and moral precepts contained within the Futüwwat-nâma are analyzed. In this context, emphasis is placed on the functions of futüvwa, such as strengthening social solidarity, regulating economic relations, transmitting moral values, and maintaining social order. Second, within the framework of Eliade's phenomenology of religion, the symbolism, mythological elements, and the sacred-profane dichotomy in the Futüwwat-nâma are examined. The integration of these two distinct approaches is essential for conveying the historical and universal context of the Futüwwat-nâma text. In conclusion, Futüwwat-nâma-i Kabîr is assessed as a text that guides individuals on their inner journeys, bestowing upon them meaning and purpose. The symbols and mythological narratives within the work demonstrate that futüvwa is not merely a collection of rules and rituals, but also a philosophy of life and a spiritual quest.

Key Words: Futüwwatnâma, Razavî, Malinowski, Eliade, ritual.

Giriş

Seyyid Muhammed bin Alâaddin el-Hüseynî er-Razavî tarafından kaleme alınan *Miftahü'd-Dekâ'ik fî Beyânî'l-Fütüvve ve'l-Hakâ'ik* veya *Fütüvvet-nâme-i Kebir* adlı eser, Türk Fütüvvet-nâmeleri arasında önemli bir yere sahiptir. Diğer Fütüvvet-nâme yazarları gibi Seyyid Muhammed hakkında da kaynaklarda sınırlı bilgi mevcuttur. Abdülbaki Gölpınarlı'nın incelediği yazarın kendi el yazısı nüshasına göre eser, 1524 yılında Bursa'da kadılık görevi yaptığı sırada tamamlanmıştır. Yazarın günümüze ulaşan tek eseri bu olsa da Seyyid Muhammed'in *İrşâdü't-Tâlibîn Habbaz-nâme* ve *Bayrak Risâlesi* gibi eserleri de kaleme aldığı düşünülmektedir (Gürel, 1992, 28).

Rahşan Gürel'in *Razavî'nin Fütüvvetnâmesi* adlı doktora tezi, eserin farklı nüshaları arasında önemli karşılaştırmalar sunmaktadır. Bu nüshalar arasında içerik, eksiklikler ve muhtemel kopya ilişkileri açısından farklılıklar gözlemlenmektedir. Yapılan çalışmalarda nüshalar arasında en kapsamlısı, Ali Emiri Şeriyye No. 902'de

bulunan nüsha olarak belirtilmiştir. Ancak bu nüshada dâhi müstensihinin atladığı veya eksik yazdığı kısımlar mevcuttur. Aynı koleksiyondaki No. 899 ve Mehmet Zeki Pakalın Koleksiyonu No. 132'deki nüshalar ise içerik olarak 902 No'lu nüshaya yakın olmakla birlikte bazı eksiklikler barındırmaktadır (Razavî, 2014, 45).

Hacı Mahmud Efendi, Kemankeş koleksiyonları, Yazma Bağışlar No. 851 ve Milli Kütüphane No. 8602'deki nüshalar konu bakımından birbirlerine oldukça benzemektedir. Bu benzerlik söz konusu nüshaların aynı kaynaktan kopya edilmiş olma ihtimalini akla getirmektedir (Gürel, 1992, 10).

Razavî'nin *Miftâhu'd-Dekâ'ik fî Beyâni'l-Fütüvv ve 'l-Hakâ'ik* adlı eseri, fütüvvet geleneğinin temel ilkelerini ve ritüellerini ele alan bir çalışmadır. Eser, İslami öğretilerle fütüvvet anlayışını sentezleyerek ahlâki ve manevi gelişim için bir rehber sunar. Metin, Allah'a hamd ve Peygamber'e salat ile başlar ve ardından yazarın eserini kaleme alma gerekçesini aktarır. *Miftâhu'd-Dekâ'ik*, fütüvvet erkânını detaylı bir şekilde açıklar. "Mikraz almak", "biat şartları", "yol atası ve yol kardeşi edinmek", "şed bağlamak", "şâkirdi revân etmek", "helva pişirmek ve dağıtmak" ve "tercüman-ı lisan söylemek" gibi ritüeller, eserin temel konuları arasındadır. Ayrıca fütüvvetin Hz. Âdem'den başlayarak peygamberler silsilesi aracılığıyla Hz. Muhammed'e ve oradan da Hz. Ali ve Selman-ı Farisi gibi önemli şahsiyetlere nasıl aktarıldığı anlatılır. Anlatı metinlerinde Hz. Âdem'in tövbesi ve fütüvvet hırkası giydirilmesi, Hz. Muhammed'in Miraç'a çıkışı ve şed kuşanması gibi sembolik olaylar vurgulanır (Sarıkaya, 2003, 45; Razavî, 2014, 15).

Eserin farklı nüshaları arasında içerik bakımından birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Bazı nüshalarda, fütüvvetin tarihsel ve dinî kökenlerine dair anlatılar daha detaylı işlenirken diğerlerinde bu kısımlar kısaltılarak doğrudan fütüvvet âdâbına odaklanılmaktadır. Hacı Mahmud Efendi ve Kemankeş koleksiyonlarındaki nüshalar ile Yazma Bağışlar No. 851 ve Milli Kütüphane No. 8602'deki nüshalarda, fütüvvetin tarihsel kökenlerine dair anlatılar kısaltılarak "şedd bağlamak" ve "mürîde tuğ, alem ve çerâğ havale kılınması" gibi pratik konulara geçilmektedir (Razavî, 2014, 15).

Miftâhu'd-Dekâ'ik, hem teorik hem de pratik yönleriyle fütüvvet geleneğine dair kapsamlı bir kaynak niteliği taşımaktadır. Eser, fütüvvetin temel ilkelerini, ritüellerini ve tarihsel gelişimini ele alarak, bu geleneğin İslam toplumundaki rolüne ışık tutmaktadır (Razavî, 2014, 15).

Nüshalarda, fütüvvet ehlinin "kavlî", "şürbî" ve "seyfî" olmak üzere üç mezhebi olduğu belirtilmekte ve "nâzil", "miyân-beste", "nakîb", "nakîbü'n-nukeba" gibi fütüvvet hiyerarşisindeki farklı mevkiler açıklanmaktadır. Fütüvvet, bir ağaca benzetilerek ideal fütüvvet ehli özellikleri tasvir edilmekte ve şed bağlama ritüelinde yer alan 12 kişi sıralanmaktadır. Metinlerde ayrıca, çeşitli meslek erbabının uyması gereken kurallar, şeyh edinmenin önemi, mahfil erkânı, dualar, stajyerlik (nîm-tarîk) uygulaması ve şed bağlama, çözme ve çeşitleri gibi pratik konular da ele alınmaktadır. Sofra adabı, helva pişirme tarifi ve mürîde tuğ, alem ve çerağ havale etme gibi ritüeller de detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. *Miftâhu'd-Dekâ'ik*, fütüvvet geleneğinin hem teorik temellerini hem de pratik uygulamalarını inceleyerek, bu kurumun işleyişine ve toplumsal rolüne dair önemli bilgiler sunmaktadır. Eser, fütüvvet ehli için bir rehber niteliği taşımasının yanı sıra tarihsel ve kültürel bir belge olarak da değerlendirilmelidir (Gölpınarlı, 1949-1950, 25).

Araştırmamıza kaynaklık eden Sadullah Gülten ve Hacı Yılmaz tarafından 2014 yılında yayına hazırlanan *Fütüvvet-nâme-i Kebîr Razavî* adlı eserin Milli Kütüphane'de 8602 numarasıyla kayıtlı nüshası, eserin önemli birer kopyasını temsil etmektedir.

Bu nüsha, *Fütüvvet-nâme-i Kebîr*'in yanı sıra yazarı bilinmeyen iki farklı fütüvvet-nâme'yi de içeren bir mecmuanın parçasıdır. Mecmuanın baş kısmının eksik olması nedeniyle, 8602 numaralı nüshanın istinsah tarihi ve müstensihi tespit edilememiştir. Ayrıca mecmuanın 77b varâğından itibaren zaman içinde tahrir olduğu ve sonradan başka bir fütüvvet-nâmenin eklendiği anlaşılmaktadır (Razavî, 2014, 16). Bu durum, nüshanın geçirdiği değişikliklere ve muhtemelen farklı dönemlerde eklemeler yapıldığına işaret etmektedir. Sadullah Gülten ve Hacı Yılmaz tarafından yayına hazırlanan eserin eksik kısımları, Kemankeş 491 numaralı nüshadan tamamlanmış ve metin günümüz Türkçesine uyarlanmıştır.

İnsanın geçmişi ve geleceği merak etmesi, yaşadığı zamanı anlamaya çalışması, doğal bir davranıştır. Bu merak, insanı farklı anlatı türlerine yöneltir. Kıssalar, tarihte yaşanmış, ahlâkî, insani ve dinî değerleri barındıran bireysel veya toplumsal olaylardır (Gündüz, 2009, 21). Kıssaların tarih bilinci oluşturmak ve analitik düşüncüyü geliştirmek amacıyla kullanıldığı ifade edilebilir. Bu noktadan hareketle, mitolojik anlatılar ile vahiy kaynaklı kıssalar arasında konu benzerlikleri bulunabilir. Nitekim mitolojik anlatılar ve dinî metinler, insanlığın ortak deneyimlerini, değerlerini ve anlam arayışını yansıtan önemli kültürel ürünlerdir. Kıssalar, geçmişe ilişkin anlatılar olup tarihsel verilerle desteklenebilen olaylara dair olabileceği gibi evrenin ve insanın yaratılışı gibi metafizik düzlemde gerçekleştiği düşünülen olayları da içerebilir. Bu nedenle birçok kıssa, kutsal anlatı kategorisinde değerlendirilebilir. Kutsal anlatılar, geçmişe yönelik açıklamalar sunmakla kalmayıp geleceğe dair öngörüler de içerebilir. Mitos olarak da adlandırılan bu kutsal öyküler, dinî metinlerde önemli bir yer tutar ve inananlar için mutlak hakikatin ifadesidir (Gündüz, 2009, 21-22). Kıssalarda olaylar, sebep-sonuç ilişkisi içinde dinî, ahlâkî ve teolojik açılardan aktarılır. Vahiy tarihi ve tevhid mücadelesi hakkında zengin bir dinî tecrübe sunar.

Anadolu özelinde fütüvvet anlayışı, fütüvvet-nâmelerde ve şecere-nâmelerde belirtilen ahlâkî kuralları korumakla birlikte, farklı bir gelişim göstererek “Ahilik” adıyla bilinen özgün bir esnaf teşkilatına dönüşmüştür (Hacıgökmen, 2012, 264). *Fütüvvetnâme-i Kebîr* bağlamında fütüvvet geleneğine ait hikâyeler, semboller ve ritüeller de birer mitolojik unsur olarak değerlendirilebilir. Bu unsurlar, fütüvvet ehlinin ahlâkî değerlerini, toplumsal ilişkilerini ve evrenle olan bağını sembolik bir dille ifade eder. Fütüvvet geleneğinin mitosları, bu geleneğe mensup olanlar için bir kimlik ve aidiyet duygusu oluşturarak, onların davranışlarını ve düşüncelerini yönlendirir.

Mitoslar, çeşitli olayları efsaneleştirip kutsallaştırarak hikâyelere dönüştürür. Bu hikâyeler, emredici olmaktan ziyade örnek modeller sunar. İlahi kaynaklı kıssalar ise dinamik, canlı ve gerçekçi olaylardan kesitler sunarak toplum için model ve birey için ahlâkî bir kişilik inşa eder. Tıpkı geçmiş toplumların mitoslar üretmesi gibi modern toplumlar da yeni kutsal mitoslar yaratabilirler. İlahi vahiylerde yer alan kıssaların zamanla tahrif edilerek hakikat içermeyen efsanelere dönüşmesi, mitlerin kökeninin vahiy olabileceği düşüncesini destekler. Mitler, kutsal gelenekler olarak zamansız ve mekânsız bir tarihten yeryüzüne inerek insanlığa kutsal hikâyeler olarak sunulur (Hooke 2002, 18-23).

Her dinin ve kültürün kendine özgü mitolojik bir gerçeklik algısı oluşturması, kutsal metinlerin yorumlanmasında ve evrenin anlaşılmasında önemli bir rol oynar. İnsan, evrenin ve insanlığın yaratılışını, tarihteki önemli olayları bu mitolojik düşüncelerle anlar. Mitler, geçmişin değersiz hikâyeleri değil tarihten doğan hikâyelerin yeniden canlandırılması olarak yorumlanabilir. Bu sebeple mitoloji, dinin insan zihninde beşerî bir şekilde anlaşılmasını ve algılanmasını ifade eder (Hooke,

2002, 24). Mitlerin bir toplumun ortak değerlerini taşıması ve insan bilincindeki değişen formlara göre şekillenmesi, mitlerin aynı zamanda bugünü ve geleceği de inşa ettiğini göstermektedir.

Etnolojik açıdan bakıldığında, herhangi bir insan topluluğunun dinî hayatı, semboller, ideogramlar, tabiat ve soy efsaneleri gibi belirli unsurları içerir (Eliade, 2005, 30-50). Bu unsurlar, kutsalın biçimlerini açığa çıkarmakla kalmaz; insanları anlamsızlık ve hiçlik karşısında koruyarak kutsal olmayandan kaçınmalarına yardımcı olur. Bu nedenle bu hakikatler, ilkel insanlar tarafından kutsalın tezahürleri olarak benimsenir.

Mircea Eliade ve Bronislaw Malinowski, 20. yüzyılın önemli antropologlarıdır ve mitleri anlama konusunda farklı yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Eliade ve Malinowski'nin yaklaşımları arasındaki temel fark, mitlerin kaynağına ve işlevine verdikleri önemdir. Eliade, mitlerin kökenini kutsal olana dayandırırken Malinowski ise mitlerin toplumsal işlevine odaklanır. Her iki yaklaşım da mitleri anlamak için değerli bilgiler sunar ve birbirini tamamlayıcı niteliktedir.

Bronislaw Malinowski, antropoloji tarihinde fonksiyonalizm akımının en önemli temsilcilerinden biridir ve bu yaklaşımını en açık şekilde *Büyük, Bilim ve Din* adlı eserinde ortaya koymuştur (Erkilet, 2007). Fonksiyonalist yaklaşım, kültürü oluşturan öğelerin (inançlar, ritüeller, kurumlar vb.) birbirinden bağımsız olmadığını, aksine birbirleriyle ilişkili ve birbirini tamamlayan bir bütün oluşturduğunu savunur. Malinowski'ye göre her bir kültürel unsur, toplumun temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik belirli bir işleve sahiptir (Malinowski, 2016, 22).

Malinowski, dini insan yaşamında önemli bir işleve sahip olan kültürel bir olgu olarak ele alır. *Büyük, Bilim ve Din* adlı eserinde, dinin bireylerin ve toplumun duygusal, bilişsel ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamada nasıl bir rol oynadığını detaylı bir şekilde analiz eder (Malinowski, 1990). Malinowski'ye göre dinin temel işlevleri şunlardır:

1. **Duygusal Güvenlik Sağlama:** Din, insanların belirsizlik, tehlike, ölüm gibi travmatik deneyimlerle başa çıkmasına yardımcı olur. Dini ritüeller ve inançlar, bireylere güven ve umut duygusu verir, kaygılarını azaltır.
2. **Toplumsal Dayanışmayı Güçlendirme:** Din, ortak değerler, inançlar ve ritüeller aracılığıyla toplumsal birliği ve dayanışmayı sağlar. Dinî törenler ve kutlamalar, insanların bir araya gelmesine, birbirleriyle bağ kurmasına ve toplumsal kimliklerini pekiştirmesine olanak tanır.
3. **Ahlâkî Değerleri ve Normları Destekleme:** Din, ahlâkî kuralları ve davranış normlarını meşrulaştırır ve yaygınlaştırır. Dinî öğretiler, insanların doğru ve yanlış ayırt etmesine yardımcı olur ve toplumsal düzeni koruyan davranışları teşvik eder.
4. **Bilişsel Açıklama Sağlama:** Din, evrenin, yaşamın ve insanın varoluşuna dair temel sorulara cevaplar sunar. Dinî mitler ve efsaneler, doğal olayları, toplumsal düzeni ve insan yaşamının anlamını açıklayan bir çerçeve sunar (Malinowski, 2016, 66-70).

Malinowski'ye göre mit, ilkel topluluklarda anlatılan yaşayan bir gerçekliktir. Mitler, geçmişte yaşanmış ve dünyayı etkilemeye devam eden olayları anlatır. Hristiyanlar için İncil hikâyeleri ne anlam ifade ediyorsa, ilkel toplumlar için de mitler aynı anlama gelir. Mitler, dinî inançları derinleştirir, ahlâkı korur ve güçlendirir, ayrıca insanlara pratik kuralları sunar. Dolayısıyla mitler, insan uygarlığının temel bir parçasıdır ve ilkel inanç ile ahlâkî bilgeliliğin ifadesidir (1990, 87). Malinowski, mitlerin “kurumsal bir düzenleme” olduğunu ve toplumun işleyişinde önemli bir

rol oynadığını savunur. Mitler, insanların davranışlarını düzenler, toplumsal uyumu sağlar ve kültürel sürekliliği sağlar (1990, 28).

Mircea Eliade, din fenomenolojisi alanında önemli bir isimdir ve çalışmaları dinin insan deneyimi ve varoluşundaki rolüne dair derinlemesine bir anlayış sunar. Çalışmalarının temelini kutsal ve profan arasındaki dikotomi oluşturur (Alıcı, 2005, 75-77). Eliade'nin din fenomenolojisi, dinî deneyimlerin özünü ve yapısını anlamaya odaklanır. Bu yaklaşım, dinî inançların ve pratiklerin tarihsel veya kültürel bağlamlarından ziyade insanın kutsal olanla ilişkisine odaklanır. Eliade, farklı dinlerdeki ortak sembollerini, mitleri ve ritüelleri inceleyerek insanın dinî deneyiminin evrensel boyutlarını ortaya koymaya çalışır:

Kutsalın Tezahürleri ve Hiyerofaniler:

Eliade'ye göre kutsal, kendini çeşitli şekillerde tezahür ettirebilir. Bu tezahürlere hiyerofani adını verir. Hiyerofaniler, sıradan dünyaya kutsalın bir parçasını getirir ve bu sayede insanlar kutsal olanla bağlantı kurabilirler. Doğa olayları, nesneler, kişiler, mekânlar ve zamanlar, hiyerofanilerin odağı olabilir. Örneğin; bir ağaç, bir dağ, bir nehir veya bir taş, kutsal bir varlığın tezahürü olarak görülebilir. Benzer şekilde, belirli zamanlar, örneğin dinî bayramlar veya kutsal günler, kutsal zaman olarak kabul edilebilir (2005, 30-34).

Kutsal ve Profan:

Mircea Eliade'nin dinler tarihi alanındaki çalışmaları, kutsal ve kutsal olmayanın diyalektik ilişkisi üzerine kuruludur. Eliade'ye göre dinî olguların anlaşılabilmesi için, kutsalın tezahürlerini ve bu tezahürlerin tarihsel bağlamlarını dikkate almak gereklidir (2005, 98). Her ne kadar kutsal, aşkın ve evrensel bir niteliğe sahip olsa da her zaman belirli bir zamanda ve mekânda, somut bir biçimde ortaya çıkar. Eliade'nin dinler tarihi yaklaşımında, kutsalın tezahürleri (hiyerofaniler) ve kutsalın gücünün ortaya çıkışları (kratofaniler) önemli yer tutar (2005, 164-170).

Kutsal Mekân ve Zaman:

Kutsal mekân, hiyerofanilerin gerçekleştiği ve kutsalın kendini gösterdiği yerdir. Eliade, kutsal mekânın, kaosun ortasında düzenin ve anlamın bir merkezi olduğunu belirtir. Kutsal mekân, genellikle kozmogoni (evrenin yaratılışı) mitleriyle ilişkilendirilir. Bu mitler, kutsal mekânın nasıl yaratıldığını ve kutsal olanın nasıl tezahür ettiğini anlatır. Kutsal mekân, insanlara kutsal olanla bağlantı kurma ve dünyaya anlam kazandırma imkânı sunar (2005, 14-80).

Eliade'ye göre kutsal zaman, doğrusal ve profan zamandan farklıdır. Kutsal zaman, döngüseldir ve mitik zamanın tekrarıdır. Dinî ritüeller, kutsal zamanı yeniden yaşama ve kutsal olanla bağlantı kurma amacı taşır. Bu ritüeller sayesinde insanlar, sıradan zamanın dışına çıkar ve kutsal olanla birleşirler.

Kutsal ve profan arasındaki ayrım, mekân ve zaman algısında da kendini gösterir. Kutsal mekânlar, teofani anlarının yaşandığı, kutsalın tezahür ettiği yerlerdir. Bu mekânlar, sıradan mekânlardan farklı bir ontolojik statüye sahiptir ve insanlara kutsal olanla bağlantı kurma imkânı sunar. Kutsal zaman ise mitik zamanın tekrarlandığı, kutsalın yeniden deneyimlendiği anlardır. Dinî ritüeller, kutsal zamanı yeniden yaşama ve kutsal olanla bağlantı kurma amacı taşır (2005, 43-132).

Semboller ve Mitler:

Eliade, sembollerin ve mitlerin dinî deneyimin anlaşılmasında önemli bir rol oynadığını vurgular. Semboller, kutsal olanı temsil eder ve insanlara görünmeyen gerçekliklerle bağlantı kurma imkânı sunar. Mitler ise kutsalın kökenini ve doğasını

anlatan anlatılardır ve insanlara dünyaya ve varoluşa dair anlam kazandırır (2005, 111).

Fütüvvetnâme-i Kebir özelinde Malinowski ve Eliade'nin çözümleme yöntemlerini uygulamanın gerekliliğine dair akademik bir metin oluşturmak, dinî ve kültürel incelemelerde farklı perspektiflerin nasıl zenginlik katabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Fütüvvet-nâmeler, İslam dünyasında özellikle tasavvuf ve esnaf örgütlenmeleriyle ilişkili olan, fütüvvet ilkelerini ve ahlâkî değerlerini açıklayan metinlerdir. Bu metinler, bir yandan teorik bir çerçeve sunarken diğer yandan da pratik yaşamda bu ilkelerin nasıl uygulanacağını gösterir. Malinowski'nin fonksiyonalist yaklaşımı ve Eliade'nin fenomenolojik yaklaşımı; *Fütüvvetnâme-i Kebir* gibi eserlerin incelenmesi hususunda farklı bir bakış açısı olarak değerlendirilebilir. Fütüvvet-nâme-i Kebir üzerine yapılacak bir inceleme, eserin "Ritüelin Sosyal ve Sembolik Fonksiyonları" ve "Kutsal Zaman, Mekânın İnşası ve Profanın Diyalektiği" alt başlıkları ekseninde derinlemesine analiz edilebilir. Bu yaklaşım, fütüvvet geleneğinin toplumsal yapıdaki rolünü ve sembolik anlamlarını ortaya koyarken kutsal ve dünyevi arasındaki etkileşimi de incelemeyi amaçlar. Bu bağlamda, eserin ritüeller aracılığıyla toplumsal düzeni nasıl sağladığı ve sembollerin bu süreçteki işlevleri değerlendirilebilir. Çalışmanın bu bölümünde, bahsi geçen kaynaktan hareketle söz konusu araştırmacılarının yaklaşımları üzerinden mukayeseli bir inceleme yoluna gidilecektir:

1. *Fütüvvet-nâme-i Kebir*'de Ritüelin Sosyal ve Sembolik Fonksiyonları

Yasak Meyve Olarak Buğdayın Yendiği Anlatı

Fütüvvet-nâmede yer alan ilk anlatı, yasak meyve olarak buğdayın yendiği ve incir ağacının yapraklarının Âdem ve Havva'ya giysi olduğunun aktarıldığı kıssadır. Bu anlatı, bilinen cennetten kovuluş hikâyesinin farklı bir yorumunu sunmaktadır. Metnin farklı rivayetlere dayanması, sözlü geleneğin İslam kültüründeki çeşitliliğini göstermektedir. Hikâyelerin nesilden nesile aktarılması, dinî ve kültürel değerlerin korunmasını sağlar. Bu metinde de Âdem ve Havva kıssası, farklı rivayetler ve yorumlarla zenginleşerek kültürel bir aktarım sürecinden geçmiştir. Olay örgüsü şu şekildedir:

"Şeytan, Âdem ve Havva'yı Allah'ın emrine karşı gelmeleri için kandırır ve onlara buğday yedirir. Yasak meyveyi yedikten sonra Âdem ve Havva'nın cennet elbiseleri kaybolur ve çıplak kalırlar. Cennet ehli onlara yardım etmek istese de avret yerlerini örtemezler. Bunun üzerine Âdem ve Havva incir ağacından yaprak isterler. İncir ağacı Âdem'e üç, Havva'ya beş yaprak verir. Bu olay, erkekler için üç kadınlar için beş kefenle gömülme geleneğinin kaynağı olarak gösterilir. Allah, incir ağacına Âdem'e yaprak vererek neden küstahlık ettiğini sorar. İncir ağacı ise bunu Allah'ın rızası için yaptığını söyler. İncir ağacının cevabından memnun kalan Allah, onu bütün ağaçlardan üstün kılar, dünyada yakılmasını haram kılar ve liflerinden pamuğu yaratır. Âdem ve Havva pamuktan giysiler giyerler. Cennet ehli, Âdem'in isyanını ve şaşkınlığını dile getirir. Utanan Âdem ve Havva, Allah'ın "Hepiniz oradan inin." emriyle cennetten kovulurlar. Onlarla birlikte Tâvûs ve Şeytan da cennetten çıkarılır." (Razavî, 2014, 36-42).

Fütüvvet-nâme'de yer alan Âdem ve Havva kıssasının bu varyantı, Malinowski ve Eliade'nin mit anlayışları çerçevesinde değerlendirilebilir. Her iki düşünür de mitleri toplumsal ve kültürel bağlamlarından ayrı ele almanın mümkün olmadığını savunur. Ancak mitlerin işlevlerine ve anlamlarına yaklaşımları farklılık gösterir.

Fütüvvet-nâmedeki anlatıda yer alan ve incir ağacının yapraklarının Âdem ve

Havva'ya giysi olması, akabinde bu olayın kefen geleneğinin kökeni olarak sunulması, Bronislaw Malinowski'nin işlevselci yaklaşımı çerçevesinde derinlemesine analiz edilebilir. Malinowski'nin kültürel antropolojiye getirdiği en önemli katkılardan biri, ritüellerin ve mitlerin toplumsal işlevlerini vurgulamasıdır. Bu minvalde söz konusu anlatı, kefenleme ritüelini kutsal bir zemine oturtturarak meşrulaştırmakta ve böylece toplumsal bir pratiğin sürekliliğini temin etmektedir. Anlatıda incir ağacının ilahi rıza doğrultusunda hareket ederek ödüllendirilmesi motifi ise itaat, teslimiyet ve cömertlik gibi değerleri ön plana çıkararak, bu değerlerin toplumsal düzeyde kabul görmesini ve içselleştirilmesini kolaylaştırmaktadır. Fütüvvet geleneğinin ahlâkî ve etik prensiplerinin bu tür sembolik anlatılar aracılığıyla aktarılması, toplumsal düzenin sürdürülebilirliğine yönelik işlevsel bir katkı sunmaktadır.

Mircea Eliade'nin dinler tarihi perspektifi de bu anlatının analizinde önemli bir rol oynamaktadır. Eliade'ye göre mitler, kutsalın tezahür ettiği ve insanın varoluşsal arayışlarına yanıt aradığı metinlerdir. Âdem ve Havva'nın örtünme ihtiyacı, insanın ilk günahı işlemesiyle ortaya çıkan ontolojik bir eksikliği ve kutsaldan uzaklaşmayı simgeler. İncir ağacının yapraklarıyla örtünme eylemi, ilk günahın ardından gelen bir arınma ve yeniden bütünleşme çabası olarak değerlendirilebilir. Bu mitolojik motif, insanın kutsalla olan ilişkisini yeniden tesis etme ve varoluşsal anlam arayışını sürdürme çabasının bir yansımasıdır.

Söz konusu anlatı, aynı zamanda kültürel bir mit olarak da değerlendirilmeye uygundur. Kültürel mitler, bir toplumun temel değerlerini, inançlarını ve dünya görüşünü sembolik bir dille ifade eden ve nesilden nesile aktarılan anlatılardır. İncir ağacının yapraklarıyla örtünme miti, giyinme/örtünme eyleminin kökenine ve meşruiyetine dair bir açıklama sunarken aynı zamanda ahlâkî bir duruşu da vurgular. Bu mit, insanın doğayla olan ilişkisini, sorumluluklarını ve ahlaki seçimlerini sembolize ederek kültürel kimliğin ve toplumsal normların oluşumuna katkıda bulunur (Aça ve Çapoğlu, 2025, 3).

Çıplaklık ve utanç duygusu, insanın varoluşsal kırılganlığını ve kutsaldan uzaklaşmasını ifade eder. Tevrat'ta Tanrı'nın, çıplak olduğunu görüp saklanan Âdem'e «Size çıplak olduğunuzu kim söyledi?» diye sorması, bu durumun önemini vurgular. Eliade'ye göre çıplaklık insanın kendi özüyle ve Tanrı'yla olan ilişkisinin bir yansımasıdır (2005, 123). İncir ağacının yaprakları ise geçici bir koruma ve insanın yeniden kutsala yönelme çabasını temsil edebilir. Pamuğun incir ağacının liflerinden yaratılması, insanın doğayla ve kutsal güçlerle olan ilişkisine işaret eder.

Bu anlatı, aynı zamanda insanın doğayı dönüştürme ve kültür üretme sürecinin de bir yansıması olarak kabul edilebilir. Âdem ve Havva'nın cennetten kovulduktan sonra toprağı işlemeye başlamaları, insanın kendi geçimini sağlama ve dünyayı yeniden şekillendirme çabasının bir başlangıcıdır. Giyinme eylemi ise insanın doğadan farklılaşma ve kültürel bir kimlik oluşturma sürecinin önemli bir parçasıdır (Çapoğlu, 2024, 100).

Eliade ise mitleri kutsalın tezahürleri ve insanın varoluşsal arayışının ifadeleri olarak yorumlar. Fütüvvet-nâmedeki anlatıda; yasak meyve olarak buğdayın yenmesi, insanın ilk günahı ve cennetten kovuluşunu simgeler. Kur'an-ı Kerim'de Taha Suresi'nin 120. ayetinde geçen “ebedilik ağacı”nın meyvesi hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, çeşitli İslami kaynaklarda bu meyvenin elma, buğday, incir, üzüm, sümbüle, zeytin, hurma, kâfur veya şarap gibi farklı meyveler olduğu yönünde çeşitli yorumlar mevcuttur. (Aydemir 1979, 256-257; Taha/120). Bu farklı yorumlar, söz konusu ağacın ve meyvesinin sembolik anlamının zenginliğini göstermektedir.

Hız. Âdem'in Yılanın Üzerinde Serendib Dağı'na Düşmesi Kıssası

Anlatıda Hz. Âdem, yılanın üzerinde Serendib Dağı'na düşer ve 300 yıl boyunca ağlar. Allah, Âdem'in tövbesini kabul etmek ister ve ona bazı kelimeler ilham eder. Bu olay Kur'an'da da belirtildiği gibi, Âdem'in Rabbinden kelimeler öğrenerek tövbe etmesinin vesilesi olarak değerlendirilmiştir. Hz. Âdem, Allah'a yakararak onun kendisini kudret eliyle yarattığını, ruhundan üflediğini ve rahmetinin gazabını geçtiğini hatırlatır. Cennetten çıkarılmasının nedenini sorar ve tövbe edip salih amel işlerse cennete geri dönüp dönemeyeceğini sorar. Allah, Âdem'e tövbe etmesi halinde cennete geri dönebileceğini müjdelar ancak önce onun haremını tavaf etmesini emreder (Razavî, 2014, 36-53).

Bu kıssa, İslam inancında tövbenin önemini ve Allah'ın rahmetinin büyüklüğünü vurgulamaktadır. Âdem Peygamber'in Serendib Dağı'na düşmesi, Âdem'in yeryüzündeki sürgününün başlangıcını simgelerken tövbesi ve Allah'ın affı, insan için umudun her zaman var olduğunun göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Masallarda Kaf Dağı'nın olağanüstü varlıkların mekânı olarak tasvir edilmesi (Işık, 2009). Serendib Dağı'nın Âdem'in iniş yeri olarak seçilmesiyle benzer bir mitolojik öneme işaret etmektedir. Bu durum, dağların dinî ve mitolojik anlatılarda sembolik bir merkez olarak kabul gördüğünü gösterir. Türk mitolojisi ve destanlarında da ilk insanların veya kahramanların kutsal dağlardaki mağaralardan dünyaya gelmesi motifi sıkça işlenir. Örneğin bazı Türk boylarının inanışlarına göre ilk insan veya kahramanlar bir dağın içerisindeki mağarada doğmuştur. (Aça, 2023, 15). Benzer şekilde, Hz. Musa'nın Tanrı tarafından Tur Dağı'na davet edilmesi de dağların kutsallığına dair önemli bir örnektir. Kutsal dağların zirveleri, Türk ve Yunan mitolojilerinde Tanrı'nın gökteki mekânını simgeler (Çapoğlu, 2024, 143).

Yılanın Serendib Dağı ve cennetle ilişkili sembolik anlamları ise daha karmaşık bir yorum gerektirir. Yaygın inanışın aksine, yılan her zaman olumsuz bir sembol olarak kabul edilmemiştir. Farklı kültürlerde yılan, bilgeliliği, şifayı, yeniden doğuşu ve hatta yaratıcılığı temsil edebilir. Bazı anlatılarda, Âdem'in kanatlı bir at üzerinde dünyaya indirildiğinden söz edilmesi, iniş sürecinde bir "binit" veya araca duyulan ihtiyacı vurgular. Bu durum, yılanın da Âdem'le birlikte dağın tepesine indirilmesi ve dolayısıyla Âdem'le birlikte "kovulması" gibi bir çıkarıma yol açmaz. Yılanın buradaki rolü, daha derinlikli bir şekilde düşünülebilir.

Yılan aynı zamanda fallik veya eril bir unsur olarak da kabul edilir. Bu bağlamda, yılanın Âdem'le birlikte Serendib Dağı'na inmesi, insanın dünyaya gelişıyla birlikte cinselliğin ve üreme potansiyelinin de dünyaya taşınmasını simgelemesi muhtemeldir (Schimmel, 2004, 51-54). Yılanın mitolojik ve dinî metinlerdeki çok yönlü sembolizmi onun yaşamın temel güçlerini ve potansiyellerini de temsil ettiğini göstermektedir (Eliade, 2003, s. 112).

Anlatıda Âdem ve Havva'nın cennetten kovuluşları sonrası tövbe etmeleri, affedilmeleri ve yeryüzündeki hayatlarına başlamaları gibi önemli dinî olayları anlatmaktadır. Bu olaylar, İslam dininin temel inançlarını ve ritüellerini anlamak için önemli ipuçları sunmaktadır. Fütüvvet-nâmedeki bu anlatıda, Âdem'in tövbesi ve Allah'ın affetmesi, İslam dininin temel değerlerinden olan tövbe ve merhametin önemini vurgular. Bu anlatıda Serendib Dağı, Âdem'in düşüşünü ve yeryüzündeki sürgününü simgeler. Dağın kutsal bir mekân olarak tasvir edilmesi, insanın kutsal olana yakın olma arzusunu yansıtır. Cennetin sembolik anlamı, insanın özlemini duyduğu ideal yaşamı ve Allah'a yakınlığı temsil eder. Âdem'in cennete geri dönebilme umudu, insanın kutsal olana geri dönme ve manevi bütünlüğe ulaşma

arayışı olarak yorumlanabilir.

Malinowski'ye göre bu anlatı, tövbe ve merhamet gibi dinî değerleri pekiştirir ve toplumsal düzeni destekler. Eliade'ye göre ise bu anlatı, insanın düşüşü, tövbesi ve kutsal olana geri dönme arayışı gibi evrensel temaları sembolik bir dille ifade eder.

Âdem, Havva, Cebrail, Mikail, İsrail ve Azrail gibi dört büyük melek, İslam mitolojisinin önemli karakterleridir. Ayrıca Beyt-ül Ma'mur, Arafat, Mina gibi mekânlar da dinî ve kültürel öneme sahip yerlerdir. Metinde anlatılan olaylar, İslam inanışına göre kutsal kabul edilen ve dinî pratiklerle bağlantılı olan hikâyelerdir.

H. Âdem'in Vefa Kuşağını Giyme Kıssası

Fütüvvet-nâmede yer alan anlatının devamında Âdem, Allah'a zürriyetinin nerede olduğunu sorar:

“Allah, Âdem'in zürriyetinin sırtında olduğunu söyler ve sırtını sıvazlar. Âdem'in soyundan gelen peygamberler, Âdem'in kalbindeki manevi cevherin parçaları olarak ruhlar âleminde tahtlarda bulunurlar. Her cevher kendi ruhuna bağlanır ve “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” sorusuna “Evet” cevabını verir. Allah, Cebrail'e Âdem ve zürriyetinin Allah'a itaat edip Şeytan'a itaat etmemeleri konusunda anlaşma yapmalarını emreder. Cebrail anlaşmayı yazar ve diğer melekler şahitlik eder. Anlaşma, Hacerü'l-Esved'in içine konulur ve kıyamete kadar orada saklanır. Kıyamet günü anlaşma çıkarılıp okunacak ve ahbine vefa edenler cennete, etmeyenler cehenneme gidecektir. Hacerü'l-Esved, kıyamet günü hac edenlere şahitlik edecektir. Cebrail, Âdem'e cennetten bir kuşak getirir.” (Razavî, 2014, 76-84).

Bu anlatı; yaratılış, insanın Allah ile olan sözleşmesi ve ahiret inancı gibi önemli dinî kavramları ele almaktadır. Tanrı, Âdem'e Vefa Kuşağı'nı verir ve ona bu kuşağın anlamını açıklar. Âdem'e sarık takılır ve bir asa verilir. Asanın Tanrı'nın sırlarını müşahade etmek için kullanılacağı söylenir. Âdem halifelik seccadesine oturtulur ve süt ile bal karıştırılarak yapılan helvadan yedirilir. Âdem helvanın bir kısmını Hacerü'l-Esved'in üzerine koyar, bir kısmını yer, bir kısmını da görünmeyen âleme saklar. Cebrail ve diğer melekler Âdem ile vedalaşır ve kaybolurlar. Âdem Mekke'ye gidip Havva'yı bulur ve ona da helvadan yedirir. Âdem ve Havva veda tavafı yapıp Hindistan'a giderler. Havva'nın her sene hac ettiği ve hac ibadetinin ondan kaldığı belirtilir. Mürit tıraş edilir, tıraşı yoksa bıyıkları kısaltılır ve tövbe ettirilir. Ahit ayetleri okunur, müride taç ve hırka giydirilir. Müride yol babası ve yol kardeşi edinilir. Müride kuşak bağlanır, asa ve sancak verilir. Mürit seccadeye geçirilir. Sonra aşçılar helvayı pişirip yol üzerine getirirler, ardından birbirlerine muhabbetle lokma sunarlar ve bir şehirden diğerine helva gönderirler (Razavî, 2014, 76-84).

Eliade'ye göre dinlerde kutsalın hiyerarşik bir yapısı vardır ve bu yapı, farklı tezahürler aracılığıyla kendini gösterir. Âdem anlatısında, Allah'ın yaratıcı gücü en üst düzeyde yer alırken; Âdem ve diğer peygamberler bu kutsal gücün yeryüzündeki temsilcileri olarak kabul edilir. Anlatıda geçen “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” sorusu ve “Evet” cevabı, insanın Tanrı ile olan ontolojik bağı ve kutsal hiyerarşiye olan bağlılığını ifade eder.

Eliade, dinlerde zamanın kutsal ve profan olmak üzere ikiye ayrıldığını ve ritüellerin kutsal zamanı yeniden canlandığını savunur. Âdem anlatısında, yaratılış anı ve kıyamet günü gibi olaylar, zamanın kutsal boyutunu temsil eder. Hacerü'l-Esved'in kıyamet günü şahitlik etmesi, kutsalın her an hazır olduğunu ve zamanın döngüsel bir yapıya sahip olması olarak değerlendirilebilir. Eliade'nin ebedi dönüş kavramı, bu döngüsel zaman anlayışını ifade eder ve insanın ritüeller aracılığıyla kutsal zamana geri dönerek yenilendiğini vurgular.

Eliade'ye göre, dinlerde bazı mekânlar kutsal kabul edilir ve bu mekânlar, kozmik bir merkez veya eksen görevi görür. Âdem anlatısında, Mekke ve Hacerü'l-Esved gibi mekânlar, kutsalın tezahür ettiği ve insanın Tanrı'ya yakınlaştığı yerler olarak kabul edilir. Hacerü'l-Esved'in anlaşmanın saklandığı yer olması, bu taşın merkez sembolizmini ve kutsalın koruyucu gücünü vurgulamaktadır.

Anlatıda yer alan ritüeller, Eliade'nin dinler tarihi yaklaşımıyla sembolik olarak yorumlanabilir. Kuşak, asa ve sarık gibi semboller, insanın manevi gücünü, bilgeliliğini ve Tanrı'ya yakınlığını temsil eder (Paret, 2012, 119). Helva yeme ritüeli, toplumsal birliği ve paylaşımı simgelerken aynı zamanda kutsal bir besin olarak insanın Tanrı ile olan bağını güçlendirir. Tıraş olma, tövbe etme, taç giyme gibi ritüeller, insanın içsel dönüşümünü, arınmasını ve manevi yükselişini ifade eder (Paret, 2012). Bu ritüeller, insanın kutsal ile ilişki kurma, günahlarından arınma ve manevi olarak yeniden doğma arayışının birer ifadesidir.

Eliade, mitlerin tarihsel olayları sembolik bir dille anlattığını ve insanın varoluşsal deneyimlerini ifade ettiğini savunur. Âdem anlatısı da tarihsel bir olaydan ziyade, insanın yaratılış, günah, tövbe ve kurtuluş gibi temel varoluşsal sorunlarına dair sembolik bir anlatıdır. Bu anlatı, insanın Tanrı ile olan ilişkisini, ahlâkî sorumluluklarını ve manevi arayışını mitolojik bir dille ifade eder (Eliade, 2005, 27).

Malinowski'nin işlevselci yaklaşımı, her kültürel unsurun belirli bir ihtiyacı karşıladığını ve toplumun uyumunu sağladığını varsayar. Ancak bu yaklaşım, kültürel unsurların değişime ve çatışmaya yol açabileceğini göz ardı edebilir. Fütüvvet-nâmedeki Âdem anlatısı da farklı yorumlara ve anlamlara açık olabilir:

Anlatıda, Âdem'in yaratılışı ve zürriyetinin Allah tarafından yaratılması, insanın kökeninin kutsal bir kaynağa dayandığını vurgular. Bu durum, fütüvvet ehlinin kendilerini ortak bir soyla ilişkilendirmelerine ve toplumsal kimliklerini güçlendirmelerine yardımcı olur.

Allah'ın Âdem ve zürriyetiyle yaptığı anlaşma, insanın Tanrı'ya karşı sorumluluklarını ve ahde vefanın önemini vurgular. Bu yaklaşım fütüvvet geleneğinde önemli bir yere sahip olan sözünde durma, dürüstlük ve güvenilirlik gibi değerler ile ilişkilendirilebilir. Hacerü'l-Esved'in anlaşmanın saklandığı yer olması, bu taşın kutsallığını ve ahde vefanın sembolik önemini artırır.

Âdem'e helva yedirilmesi ve helvanın bir kısmının Hacerü'l-Esved'in üzerine konulması, fütüvvet ehlinin arasındaki dayanışmayı ve paylaşımı simgeler. Helva, aynı zamanda bereketi ve bolluğu temsil eder, bu da fütüvvet ehlinin işlerinde başarılı olmalarını ve refah içinde yaşamalarını teşvik eder (Koçak-Harmancı, 2022, 634-641).

Abdallık veya Kalenderilikte de görülen derviş adayının dergâha intisap ederken saçının, sakalının, bıyığının ve kaşlarının tıraş edilmesi uygulaması tasavvufta müridin tıraş edilmesi, tövbe ettirilmesi ve taç giydirilmesi gibi ritüellerle benzerlik gösterir. Abdalların bu özgün yaşam tarzı, tasavvufun farklı yorumlarını ve İslam dünyasındaki heterodoks akımları yansıtan bir olgudur. Vücutlarına ateşle dağlar yakmaları, ateşe ve yanmaya duydukları gönüllü kabullenişin bir nişanesi olarak yorumlanabilir. Bu eylemler, nefsi terbiye etme, acıya dayanma ve dünyevi zevklerden vazgeçme yolunda gösterilen birer çaba olarak değerlendirilir (Ocak, 1992, 164).

Fütüvvet-nâmede müridin tıraş edilmesi, tövbe ettirilmesi ve taç giydirilmesi, fütüvvet yoluna girişi ve yeni bir hayata başlamayı simgeler. Bu ritüeller, müridin geçmişteki hatalarından arınmasını, manevi olarak temizlenmesini ve fütüvvet ehli olarak yeni bir kimlik kazanmasını sağlar. Abdal dervişlerin Vâhidi'nin aktardığı

üzere üryanlık, çâr-darb uygulaması, Kerbela/Muharrem ayında sine dağlama ve göğüs dövme ritüelleri, haşhaş kullanımı, lutilik/eş cinsellik, serserilik, dilencilik ve derbederlik gibi nitelikleri aslında onların Hakk’a doğru başsız ayaksız yürüyüşlerinin birer sembolüdür (2015, 144). Bu davranışlar zahiri anlamlarının ötesinde, abdal dervişlerin içsel dönüşüm süreçlerini ve dünyaya karşı geliştirdikleri radikal tavrı ifade eder. Çâr-darb (saç, sakal, kaş, bıyık kesme) uygulaması, dervişin dünyevi bağlardan arınma ve yeni bir spiritüel kimliğe bürünme sürecini simgelerken aynı zamanda fütüvvet yoluna girişi ve yeni bir hayata başlamayı da sembolize eder.

Fütüvvet Geleneğinin Aktarıldığı Kıssa

Fütüvvet-nâme metninde Hz. Âdem’den Hz. Muhammed’e kadar uzanan fütüvvet geleneğinin aktarımı anlatılmaktadır. Âdem, Allah’ın emriyle oğlu Şit’e fütüvveti öğretir ve bu gelenek Nuh’a kadar devam eder. Nuh, çok az insanı imana getirebildiği için Tanrı’ya yakarır ve tufan haberini alır. Tufandan önce Tanrı’nın gönderdiği yiyeceklerden yedikten sonra fütüvveti oğlu Sam’a devreder. Fütüvvet, Sam’dan Hz. İbrahim’e kadar babadan oğula aktarılır. Anlatıda, Hz. İbrahim’e Kâbe’yi inşa etme emri verildiğinde melekler gelip ona yardım ederler. Cebrail, İbrahim’e kuşak ve helva getirip Kâbe’nin yerini gösterir ve fütüvveti ona devreder. İbrahim, İsmail’i kurban etme emri geldiğinde itaat eder ancak Cebrail, İsmail’in yerine bir koç getirir. Bu olayda geçen tekbirler sebebiyle İbrahim’e «tekbir piri» denir. Cebrail, İsmail’in beline fütüvvet kuşağını bağlar (Razavî, 2014, 85-100).

Bu anlatı, fütüvvetin babadan oğula aktarılması, geleneğin sürekliliği ve toplumsal bağları açısından önemlidir. Nuh’un tufan öncesi fütüvveti oğluna devretmesi, bilginin korunmasını ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlar. İbrahim’e Kâbe’yi inşa etme emri ve meleklerin yardımı, toplumsal dayanışmayı ve kutsal mekânların önemini vurgular. İbrahim’in İsmail’i kurban etmedeki itaati, dinî kurallara uymanın ve Tanrı’ya bağlılığın önemini gösterir. “Tekbir piri” ünvanı, dinî liderliğin ve ritüellerin toplumsal işlevi açısından önemlidir.

Eliade’ye göre mitler, insanın kutsal olanla ilişkisini ve varoluşsal arayışını ifade eden sembolik anlatılardır (Eliade, 2005). Anlatıda aktarıldığı üzere, fütüvvetin Hz. Âdem’den Hz. Muhammed’e aktarımı, kutsal bilginin ve manevi gücün sürekliliğini simgeler. Tufan mitleri, genellikle “formların” eskimesi ve kullanılamaz hale gelmesiyle ilişkilendirilir. Bu mitler, yıkımın ardından yeni bir insanlığın ve tarihin başlangıcını simgeler. Çoğu tufan mitinde, bir kişinin nasıl kurtulduğu ve ondan yeni bir ırkın nasıl ortaya çıktığı anlatılır. Campbell’e göre bilinen en eski tufan öyküsü, 1895’te Nippur kazısında çıkarılan, yaklaşık 17x12 cm boyutlarında pişirilmiş kil üzerine yazılı bir tablettir (Campbell, 1998, 146). Fütüvvet-nâmelerde belirtildiği üzere Âdem (as), çocuklarına dünyevi yaşamın idamesi için gerekli olan çeşitli sanatları öğretmiş ve her birine ayrı bir meslek tayin etmiştir. Bu durum, Âdem’in yeryüzünün halifesi olarak dünyada adaleti tesis etme sorumluluğunu yansıtır. Ancak Şit Peygamber (as), diğer kardeşlerinden farklı olarak herhangi bir meslek veya sanatla uğraşmak istememiş, kendinî zahirde ve batında Allah’a ibadete adanmıştır. Fütüvvet düşüncesinin ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem’den başlayıp, Hz. Şit, Hz. Nuh, Hz. İbrahim ve diğerleriyle devam ederek Peygamber Efendimize kadar geldiği iddiası (Doğan Turay, 2023, 450). Şit’in bu tercihiyle âlem imaretinin manasını gösterdiği şeklinde yorumlanabilir. Tıpkı tufan mitinde olduğu gibi, bu anlatıda da Şit’in rolü insanlığın manevi kurtuluşuna işaret eder. Bu bağlamda Şit’in dinler ve inançlar açısından önemi incelenmeye değerdir.

Miraç Hadisesinin Aktarıldığı Kıssa

Miraç, İslam dininde önemli bir yere sahip olan, Hz. Muhammed'in göğe yükselişi olarak kabul edilen mucizevi bir olaydır. Miraç kavramı, İslam dünyasında merkezi bir öneme sahip olmakla birlikte benzer yükseliş temaları diğer inanç sistemlerinde de görülebilmektedir (Kalenderoğlu ve Güray, 2019, 150). Anlatıda, Miraç gecesi Cebrail tarafından Peygamber'e kuşak bağlandığı belirtilmiş ancak bunun hangi tarihte gerçekleştiği konusunda farklı görüşler olduğundan bahsedilmiştir. Şeyh Ebu Hüseyin Ahmed Razi'nin Siyer kitabında yer alan anlatıya göre Peygamberimiz 51 yıl 9 aylıkken Zilhicce ayının 27. gecesi Perşembe günü Miraç mucizesi gerçekleşmiştir. Tanrı'nın Cebrail'e verdiği emirler, Peygamber'e verilen değeri ve önemi vurgulamaktadır. Cennette hazırlanan özel hediyeler (taç, hülle, kuşak) ve meleklerin eşlik etmesi, bu olayın ihtişamını ve kutsallığını pekiştirmektedir. Anlatılarda dervişler, evliyalar gibi kutsal varlıklar aracılığıyla iyilikler insana sunulabilmektedir. Miraç olayında da Cebrail ve diğer melekler, Tanrı'nın elçileri olarak Peygamber'e eşlik eder.

Miraç hadisesi, Anadolu'daki farklı İslami yorumlar tarafından özgün semboller ve anlamlarla zenginleştirilerek, müzik ve edebiyat gibi çeşitli ifade biçimleriyle inanç kültürünün aktarımında önemli bir rol üstlenmiştir. Bu semboller dünyasının en fazla yaşandığı inanç anlayışlarından biri de "hafıza temelli bir düşünce" geleneğini içinde taşıyan Alevilik inancıdır. Alevilik inancında semah ve diğer ritüeller aracılığıyla inanç esasları canlı tutulur ve kuşaktan kuşağa aktarılır. Alevi-Bektaşî inancında velilerin mucizeleri ve menkıbeleri de önemli bir yer tutar (Kalenderoğlu ve Güray, 2029, 147).

Miraç, aynı zamanda Peygamber'in üzüntüsünü gidermek ve ona manevi destek sağlamak amacıyla da gerçekleştirilmiştir. Tanrı, Peygamber'in üzüntüsünü bilmekte ve onu teselli etmek istemektedir. Miraç olayında Hz. Muhammed'e bal, süt ve şarap ikram edildiği ve onun sütü tercih etmesi, fitratın bir sembolü olarak değerlendirilir.

Hadislerde de Hz. Muhammed'in süt içtiği ve sütün bereketli bir içecek olduğu belirtilmektedir. Anlatıda, Peygamber'e sunulan üç kadeh (süt, bal, şarap) sembolik bir anlam taşımaktadır. Sütü seçmesi, onun saflığını, temiz kalpliliğini ve itidalini simgeler. Bal ve şarabın reddedilmesi ise dünyevi zevklerden uzak durmayı ve manevi değerlere yönelmeyi temsil eder (İbn Mâce "Tıb", 7).

Peygamber'in Mescid-i Aksa'ya varışı ve orada diğer peygamberlerin ruhlarıyla karşılaşması, onun peygamberler zincirindeki önemli yerini ve tüm inananlar için birleştirici bir figür olduğunu vurgular. Peygamber'in tüm peygamberlere imamlık yapması da bu durumu pekiştirir. Metinde Miraç olayının ardından Hz. Muhammed ve Hz. Ali arasındaki ilişkiye odaklanıp bazı dinî ritüeller aktarılmaktadır:

Hz. Muhammed'in ümmetine şefaateceğine dair söz vermesi ve bu sözün Miraç'ta teyit edilmesi üzerine üç kere "Allah u Ekber" demesi, "Tekbir-i Vefa" olarak adlandırılır. Bu olay, sözün kutsallığını ve ahde vefanın önemini vurgular. Malinowski'nin yaklaşımında "Tekbir-i Vefa", toplumsal dayanışma ve güven duygusunu pekiştirme işlevini yerine getirir. Fütüvvet ehli, bu tekbirle birbirlerine olan bağlılıklarını ve güvenlerini ifade ederler.

Hz. Muhammed'in, Hz. Ali'nin kendisinden, kendisinin de Hz. Ali'den olduğunu belirtmesi ve aralarındaki ilişkinin Hz. Harun ile Hz. Musa arasındaki ilişki gibi olduğunu ifade etmesi, Hz. Ali'nin fütüvvet geleneğindeki merkezi rolünü vurgular. Bu ilişki, kutsal soyun devamlılığını ve otoritenin aktarımını simgeler. Malinowski'nin yaklaşımında Hz. Muhammed'in Hz. Ali ile olan ilişkisi, Hz. Ali'nin fütüvvet geleneğindeki otoritesini ve liderlik rolünü meşrulaştırma işlevini yerine getirir. Hz.

Ali, fütüvvet ehli için örnek bir lider ve rehberdir.

Tövbe, biat, yol atası ve yol kardeşi edinme gibi fütüvvet erkânı, fütüvvet yoluna giriş ritüellerini oluşturur. Bu ritüeller, adayın eski yaşamından koparak yeni bir kimliğe bürünmesini ve fütüvvet topluluğuna katılmasını sağlar. Eliade'ye göre bu tür geçiş ritüelleri, bireyin sosyal ve manevi statüsünde önemli değişiklikler yaratır. Malinowski'ye **göre** fütüvvet erkânı, fütüvvet topluluğuna yeni katılan bireylerin sosyal entegrasyonunu sağlama ve onlara ortak bir kimlik kazandırma işlevini yerine getirir. Bu ritüeller, bireylerin fütüvvet değerlerini benimsemesine ve topluluğa uyum sağlamasına yardımcı olur.

Hz. Muhammed'in fütüvvet kuşağını Hz. Ali'ye bağlaması ve her düğümde farklı bir niyetle "Allah u Ekber" demesi, kuşağın sembolik anlamını daha da derinleştirir. Kuşağın peygamberlerin ve evliyaların simgesi olduğu belirtilmesi, fütüvvet ehlinin bu kutsal figürlere olan bağlılığını ve onlardan ilham aldığını gösterir. Metinde aktarılan kuşak, Malinowski tarafından aktarılan ahlâkî değerlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması işlevini yerine getirmektedir. Kuşak aynı zamanda sembolik bağlılık ve aidiyet duygusunu güçlendirme işlevini de görmektedir.

Bu risalede, Hz. Âdem'in avret mahallini kapattığı ağaca bir atıf bulunmaktadır. Risalede anlatıldığına göre Hz. Muhammed, Hz. Ali'ye dua ettikten sonra başına bir amâme giydirmiş ve ona "bulut sahibi" demiştir. Hz. Ali'nin başında iki taylasandan oluşan bir taç olduğu da belirtilmektedir. En dikkat çekici kısım ise Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye fütüvvet elbisesini giydirmesidir. Bu elbisenin Hz. Muhammed'in Miraç gecesi cennette gördüğü elbiseyle aynı olduğu ifade edilmektedir. Cennetteki sarayda nurdan bir tahtta oturan Hz. Muhammed'e, bu elbisenin halifesi için getirildiği söylenmiştir (Razavî, 2014, 152-164).

Metinde ayrıca Hz. Muhammed'in Miraç'ta on yedi rekât namaz kıldığı ve sonrasında on yedi sahabeye kuşak bağladığı anlatılmaktadır. İlk kuşağın, Hz. Muhammed'in evine hizmet eden en yaşlı kişi olan Selman-ı Farisi'ye bağlandığı ve Hz. Muhammed'in Selman için "Selman bizden ve ehlibeytimdendir" dediği belirtilmektedir (Razavî, 2014, 160-164).

Mircea Eliade, dinler tarihini incelerken, ritüellerin ve sembollerin insan toplulukları için taşıdığı anlam ve öneme odaklanır. Ona göre ritüeller, insanları kutsal olanla bağlantı kurmalarını sağlayan ve dünyevi olanın ötesine geçmelerine imkân tanıyan eylemlerdir (Eliade, 2005, 50). Bu bağlamda Hz. Muhammed'in sahabelere ikişer ikişer kardeş olmalarını emretmesi, bir kardeşlik ritüeli olarak ele alınabilir. Bu ritüel, toplumsal bağları güçlendirmenin yanı sıra katılımcıları kutsal bir birlikteliğin parçası haline getirir. El sıkışma âdetinin bu kardeşlik ritüelinden geldiği düşüncesi, ritüellerin zaman içindeki dönüşümünü ve toplumsal pratiklerle nasıl bütünleştiğini gösterir. Eliade, ritüellerin sembolik anlamlarının ve işlevlerinin toplumların kültürel hafızasında nasıl korunduğunu vurgular. El sıkışma, günümüzde basit bir selamlaşma biçimi olarak görünse de kökeninde yatan kardeşlik ve birlik duygusunu hala taşıyor olabilir (Laroche, 2003, 6).

Risalede bahsedilen Hz. Âdem'in avret mahallini kapattığı ağaç, Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye dua ettikten sonra başına amâme giydirmesi ve fütüvvet elbisesini giydirmesi gibi anlatılar da Eliade'nin kutsal ve sembolizm odaklı çözümlemesiyle değerlendirilebilir. Bu anlatılar, belirli nesnelerin ve eylemlerin (ağaç, amâme, elbise) nasıl kutsal bir anlam kazandığını ve dinî pratikler içinde nasıl yer edindiğini gösterir. Hz. Muhammed'in Miraç'ta on yedi rekât namaz kılması ve sonrasında on yedi sahabeye kuşak bağlaması da, ritüellerin dinî deneyimdeki önemini

vurgular (Eliade, 2005). Malinowski'ye göre bu tür anlatılar, toplumun değerlerini, inançlarını ve normlarını aktarma, meşrulaştırma ve pekiştirme işlevini yerine getirir. Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye fütüvvet elbisesini giydirmesi, Hz. Ali'nin liderlik vasıflarını ve toplumsal konumunu vurgulayarak, onun otoritesini meşrulaştırır.

Hz. Muhammed'in Farklı Meslek Grubundaki Kişilere Kuşak Bağlama Silsilesinin Aktarıldığı Anlatı

Hz. Muhammed, Miraç'tan döndükten sonra on yedi rekât namaz kılar. Ardından, on yedi sahabeye kuşak bağlar (Razavî, 2014, 152). Bu ritüel, topluluğun ortak değerlerini ve inançlarını pekiştirerek sosyal bağları güçlendirir.

Tasavvuf eğitiminde Mevlevî ve Bektaşî tarikatlarında, belirli aşamaları tamamlayan dervişlere kuşak bağlama töreni düzenlenir. Bu ritüel, güven ve bağlılığın sembolü olan kuşak ile dervişlere, edindikleri bilgileri insanlara aktarma yetkisi vererek seyahat etme izni tanır (Çopur Nalçacıgil, 2002, 70). Kuşak bağlama eylemi, bağlılık ve sorumluluk sembolü olarak kabul edilebilir. İlk kuşak, Hz. Muhammed'in evine hizmet eden en yaşlı kişi olan Selman-ı Farisi'ye bağlanır. Bu durum, Selman-ı Farisi'nin İslam toplumundaki özel ve değerli konumunu vurgular. Hz. Muhammed'in Selman için "Selman bizden ve Ehlibeytimdendir." demesi, farklı kökenlerden gelen insanların İslam toplumu içinde nasıl eşit ve değerli görüldüğünü gösterir.

Bu anlatı, atalar kültü ve evliya inancıyla benzerlik göstermektedir. Tıpkı geçmişte atalara çeşitli güçler atfedilmesi ve onların yardımına başvurulması gibi, bu anlatıda da Hz. Muhammed'in belirli kişilere kuşak bağlamasıyla o mesleğin manevi bir koruma altına alındığı ve bu kutsallığın da nesilden nesile aktarıldığı ifade edilmektedir (Ocak, 2005, 62). Bu durum, geleneksel toplumlarda mesleklere ve ustalara verilen önemi ve onların toplum içindeki kutsal konumlarını da yansıtmaktadır.

Şeyhlik Makamı ve Kandil Emanet Etme ve Kuşak Törenlerinin Aktarıldığı Anlatı

Metinde bir cemiyette müride kandil emanet etme töreninin ayrıntıları anlatılmaktadır:

Şeyhlik makamına yükselmek için, adayın belirli bir süreçten geçmesi gerekmektedir. Bu süreç, şeriat ve tarikat ilimlerinde eğitim görme, pirine hizmet etme ve onun rızasını kazanma gibi aşamaları içerir. Aday, icazet almak için hazırlıklara başlar. Kazan kaynarken tarikat mensuplarını toplar ve önlerine yeşil yapraklar koyar. Pir, adayın şeyhliği uygunluğunu tarikat büyüklerine danışır ve onaylarını alır. Sofra töreninde, şeyh kendi sofrasından bir ekmek alıp adayın sofrasına koyar. Sofrayı halka şeklinde düzenler ve ipi adayın boynuna asar. Bu sırada, yemeğin paylaşımı ve cömertlik üzerine öğütler verir. Şeyh, sofranın bereketi ve pirlerin, peygamberlerin, velilerin, âlimlerin ve büyük şeyhlerin ruhları için dualar okur. Mürit, sofrayı iki eliyle tutar ve fakirlere «Temiz bakışlarla bakın.» der. Fakirler de «Her zaman dolu olsun.» diye karşılık verir. Son olarak mürit, sofrayı boynundan çıkarıp bir yere asar. Tören, pirin cemaat içinde önce kendi kandilini, ardından da kendi kandilinden müridin kandilini yakmasıyla başlar. Bu sırada pir, Ahzab suresinin 45-46. ayetlerini okur. Daha sonra pir, kandilin dibini sol eliyle tutarak işaret ve orta parmağının arasına yerleştirir ve sağ elinin avucu açık şekilde müride uzatır. Pir, müride kandilin önemini ve nasıl kullanması gerektiğini anlatır: her gece yakması, yanında zikir ve ibadetle meşgul olması ve faydalı kitaplar okuması gerektiğini söyler. Mürit, "Kabul ettim." diyerek kandilini teslim alır. Şeyh, Nur Suresinin 35. ve 36. ayetlerini okur. Bu ayetler, Allah'ın nurunu ve onun nasıl yayıldığını anlatır ve kandilin manevi önemini pekiştirir. Şeyh, kandilin her zaman yanması için Allah'a, pirlerin himmetine, peygamberlerin ve velilerin ruhlarına dua eder. Mürit, kandilliği şeyhten teslim alır ve cemaate dönerek

“Ey erenler! Saf bakışlarla bakın.” der. Cemaat de “Her zaman aydınlık olsun.” diye karşılık verir. Son olarak mürit, kandilliği uygun bir yere yerleştirir.” (Razavî, 2014, 216-234).

Bu ritüel, Mircea Eliade’nin *Dinler Tarihi* adlı eserinde de ele aldığı gibi, sıradan bir nesneye (kandil) sembolik bir anlam yükleyerek onu kutsal bir nesneye dönüştürür. Kandilin yakılması, bilgi ve manevi aydınlanmanın, pirden müride aktarımı ise manevi bilginin ve yolun aktarımını simgeler. Tören, müridin tarikat içindeki yeni statüsünü ve sorumluluklarını da temsil eder. Bu ritüelde kandil, manevi aydınlanmanın, ilmin ve doğru yolun simgesi olarak kullanılmaktadır. Halk kültüründe ateşin kötülüklerden koruduğuna inanıldığı belirtildiği gibi, kandilin de müridi manevi karanlıktan koruyacağı inancı ile ilişkilendirilebilir. Kandilin her gece yakılması, müridin manevi olarak uyanık kalması gerektiğini simgelerken, yanında zikir ve ibadetle meşgul olması ve faydalı kitaplar okuması da manevi gelişimini sürdürmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Tuğ, alem ve kuşak gibi nesneler, tarikat içindeki hiyerarşiyi, yetkiyi ve sorumluluğu temsil eder. Törende yapılan dualar ve okunan Fatiha, manevi bir bağ kurmayı amaçlar. Müridin seccadeye geçirilmesi ise yeni bir döneme adım attığını simgeler.

2. *Fütüvvet-nâme-i Kebir*’de Kutsal Zaman, Mekânın İnşası ve Profanın Diyalektiği

Fütüvvet-nâmeler, İslam kültüründe ahlâkî ve sosyal bir kurum olan fütüvvetin prensiplerini, ritüellerini ve sembollerini anlatan önemli metinlerdir. Bu metinlerde zaman ve mekân, sıradan anlamlarının ötesine geçerek, fütüvvet ehli için manevi bir derinlik kazanır ve kutsal bir boyutla yüklenir. *Fütüvvet-nâme-i Kebir*’de zaman ve mekânın kutsallaştırılması, sembolik ve dinî boyutları, fütüvvet anlayışının özünü kavramak için önemli bir inceleme alanıdır.

Fütüvvet-nâme-i Kebir ve diğer Fütüvvet-nâmelerde zaman, doğrusal ve homojen bir akış olmaktan çıkarak belirli an ve dönemlerin kutsallaştırılmasıyla anlam kazanır. Bu kutsallaştırma, İslam dininin temel zaman algısıyla yakından ilişkilidir. Cuma günleri, kandil geceleri, Ramazan ayı gibi dinî gün ve dönemler, fütüvvet ehli için de özel bir önem taşır ve manevi pratiklerin yoğunlaştırıldığı zaman dilimlerini oluşturur.

Fütüvvet-nâme-i Kebir’de fütüvvet yolculuğunun aşamaları da bir tür kutsal zaman inşası olarak görülebilir. Çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa geçiş, belirli ritüeller ve sembolik eylemlerle kutlanır ve fütüvvet ehli için manevi bir yükselişi simgeler. Bu geçiş dönemleri, bireyin fütüvvet yolculuğunda ulaştığı yeni bir aşamayı ve manevi olgunluğu temsil eder. Fütüvvet-nâmelerde sıkça anlatılan kıssalarda da zaman, mitik bir boyut kazanır. Hz. Ali’nin kahramanlıkları, fütüvvet erkânının kuruluşu gibi olaylar, kutsal zaman anlatıları olarak sunulur ve fütüvvet ehli için manevi bir ilham kaynağı oluşturur.

Fütüvvet-nâme-i Kebir’de mekân da kutsallaştırma sürecinden geçer. Fütüvvet ehli için en kutsal mekân, elbette ki camidir. Cami, Allah’a ibadet edilen, toplulukla bir araya gelinen ve manevi bir atmosfer sunan kutsal bir mekândır. Bunun dışında, Fütüvvet-nâmelerde zaviyeler, tekkeler ve fütüvvet erkânının icra edildiği diğer mekânlar da kutsal olarak kabul edilir. Bu mekânlarda yapılan törenler, ritüeller ve sembolik eylemler, fütüvvet ehli için manevi bir dönüşüm sağlar. Ayrıca fütüvvet kıyafetleri, aletleri ve diğer sembolik objeler de mekânın kutsallaştırılmasında rol oynar. Bu objeler, fütüvvetin değerlerini ve prensiplerini temsil eder ve fütüvvet ehli için manevi bir anlam taşır.

Fütüvvet-nâme-i Kebir'de kutsal zaman ve mekânın inşası bağlamında İncir Ağacı kıssası, Serendip Dağı anlatısı, Âdem'in zürriyet anlatısı ve Vefa Kuşağı örnekleri şunlardır:

İncir Ağacı Kıssası: Âdem ve Havva'nın cennetten kovulduktan sonra çıplaklıklarını örtmek için incir ağacından yaprak kullandıkları anlatılır. İncir ağacının yapraklarının örtünme aracı olarak kullanılması, aynı zamanda fütüvvet ehli için de manevi bir örtünme ve arınma sembolü olarak değerlendirilebilir.

Serendip Dağı Anlatısı: Âdem'in cennetten kovulduktan sonra Serendip Dağı'na indiği anlatılır. Serendip Dağı, bu bağlamda kutsal bir mekân haline gelir ve Âdem'in yeryüzündeki ilk durağı olarak manevi bir önem kazanır. Dağ, aynı zamanda insanlığın yeryüzündeki yolculuğunun başlangıç noktasını simgeler.

Âdem'in Zürriyet Anlatısı: Âdem'in zürriyetinin onun sırtından çıktığı anlatısı, insanlığın ortak kökenini ve birliğini vurgular. Bu anlatı, fütüvvet ehli için kardeşlik ve dayanışma duygularını pekiştirir. Bu bağlamda, zürriyetin sırttan çıkması metaforu, insanın potansiyelini ve içindeki nesillerin tohumunu taşıdığını simgeler. Mitolojik ve sembolik anlamda sırt sadece insan için değil, dağlar için de kullanılan bir kavramdır (Bayat, 2006, 48). Dağ sırtı, mitik anatomide insan bedeniyle dağ arasında kurulan doğrudan bağı temsil eder: Nitekim bazı yorumlara göre, yaratılışın başlangıç noktası ve tanrıların ve insanların efsanevi doğum yeri olan dağların zirveleri, kozmik doğumu simgeler (Bayat, 2006, 33). Dolayısıyla Âdem'in bir dağın zirvesine indirilmesi, onun insanlığın atası olarak taşıdığı potansiyeli ve bu potansiyelin dağın sembolik yüksekliğinde ortaya çıkışının temsili olarak yorumlanabilir. Bu durum, fütüvvetin temel prensiplerinden olan tevazu, fedakârlık ve başkaları için yaşama idealini de destekler niteliktedir, zira insanlığın ortak kökeni ve sorumluluğu bilinci, fütüvvet ehlinin ahlaki pusulasını oluşturur.

Vefa Kuşağı: Cebrail'in Âdem'e getirdiği Vefa Kuşağı, Tanrı'ya verilen sözü tutmanın ve ahde vefa etmenin önemini simgeler. Kuşak, fütüvvet ehli için manevi bir bağ ve sorumluluk sembolüdür. Kuşağın beline bağlanması, fütüvvet yolunda sadakat ve kararlılığın simgesidir.

Bu anlatılar ve semboller, *Fütüvvet-nâme-i Kebir*'de kutsal zaman ve mekân algısını şekillendirerek, fütüvvetin manevi dünyasını zenginleştirir. Bu anlatılar aracılığıyla fütüvvet ehli, geçmişle bağ kurar, manevi değerleri öğrenir ve fütüvvet yolunda ilerler.

Malinowski'nin fonksiyonalist yaklaşımı çerçevesinde (2016, 160-163). Fütüvvet-nâmelerdeki törenler, *Fütüvvetnâme-i Kebir*'de de görüldüğü gibi belirli bir amaca hizmet eder ve toplumsal düzenin korunmasına katkıda bulunur:

Toplumsal Bütünleşme: Fütüvvet törenleri, bireyleri bir araya getirerek toplumsal bütünleşmeyi sağlar. Törenler sırasında paylaşılan deneyimler, ortak değerler etrafında birleşmeyi ve grup aidiyetini güçlendirir. “Yol atası ve yol kardeşiyle toplanmak» ifadesi, fütüvvet ehli arasındaki dayanışma ve birlikteliğe işaret eder (Razavî, 2014, 12).

Toplumsal Kontrol: Törenler, toplumsal normları pekiştirerek toplumsal kontrol mekânı olarak işlev görür. Fütüvvet törenlerinde vurgulanan ahlâkî değerler, bireylerin davranışlarını düzenler ve toplumun beklentilerine uygun hareket etmelerini sağlar. “Tövbe etmek, ahde ve biat eylemek” gibi ifadeler, fütüvvetin ahlâkî kurallarını benimsemeyi ve bunlara uymayı içerdiğini gösterir (Razavî, 2014, 15).

Statü Değişikliği: Fütüvvet törenleri, çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa

geçiş gibi statü değişikliklerini simgeler. Bu törenler, bireyin yeni rolünü ve sorumluluklarını kabul ettiğini gösterir ve toplumsal hiyerarşideki yerini belirler.

Psikolojik İşlev: Törenler, bireylere psikolojik destek sağlar ve belirsizliklerle başa çıkmalarına yardımcı olur. Örneğin, ölüm törenleri, yas tutma sürecini kolaylaştırır ve topluluğa teselli sunar. Fütüvvet törenleri de benzer şekilde, bireylerin manevi gelişimlerine katkıda bulunur ve hayatın zorluklarıyla başa çıkmalarına yardımcı olur.

Kültürel Aktarım: Törenler, kültürel değerlerin ve geleneklerin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlar. Fütüvvet törenlerinde anlatılan kıssalar, semboller ve ritüeller, fütüvvetin tarihini ve öğretilerini genç nesillere taşır.

Malinowski'nin fonksiyonalist yaklaşımı, Fütüvvet-nâmelerdeki törenlerin toplumsal işlevlerini anlamak için önemli bir çerçeve sunar. Bu törenler; toplumsal bütünleşme, kontrol, statü değişikliği, psikolojik destek ve kültürel aktarım gibi farklı amaçlara hizmet ederek, fütüvvet geleneğinin yaşamasını ve toplumsal düzenin korunmasını sağlar.

Eliade, dinler tarihinde kutsal ve profan (dünyevi) ayrımının temel bir kategori olduğunu savunur. Ona göre kutsal; sıradan olanın, yani profanın dışında yer alan kendine özgü bir gerçekliktir. Kutsal, tezahür ettiği yerde, o yeri sıradanlıktan çıkarır ve ona özel bir anlam yükler (Eliade, 2005, 134-150). *Fütüvvet-nâme-i Kebir*'de kutsal; peygamberler, evliyalar ve onlarla ilişkilendirilen nesneler, mekânlar ve zamanlar aracılığıyla tezahür eder (Razavî, 2014). Bu kutsal varlıklar, mekânlar ve zamanlar profanın dışında yer alır ve fütüvvet ehli için özel bir anlam taşır.

Ritüeller, kutsal ve profan arasında bir köprü görevi görmektedir. Fütüvvet törenleri, çırağın ustalığa geçişini simgeler ve bu geçiş aynı zamanda profandan kutsala bir geçiştir. Törenler sırasında gerçekleştirilen sembolik eylemler, katılımcıları kutsal olanla temas ettirir ve onlara manevi bir dönüşüm yaşatır. *Fütüvvet-nâme-i Kebir*'de yer alan törenler, belirli giysilerin giyilmesi, özel formüllerin tekrarlanması gibi ritüeller içerir. Bu ritüeller, çırağın fütüvvet yolculuğunda kutsal olanla temas etmelerini ve manevi olarak yükselmelerini sağlar.

Sonuç

Fütüvvet-nâme-i Kebir'de semboller ve ritüeller, kutsal ve profan arasındaki geçişi sağlayan önemli unsurlardır. Örneğin, Fütüvvet-nâme'de sıkça rastlanan kuşak, bağlılık, sadakat ve kardeşlik gibi değerleri temsil eder. Kuşak takma ritüeli, çırağın fütüvvet topluluğuna kabul edildiğini ve kutsal bir topluluğun parçası haline geldiğini simgeler. Benzer şekilde fütüvvet törenlerinde kullanılan diğer semboller, çırağın manevi bir dönüşüm geçirdiğini ve profandan kutsala adım attığını gösterir. «Vefa Kuşağı», fütüvvet ehli arasında bir bağ oluşturarak toplumsal bir sözleşmeyi ve bağlılığı temsil eder. Bu sembol, grubun birliğini ve dayanışmasını güçlendirirken aynı zamanda manevi bir bağı da simgeler.

Fütüvvet-nâme-i Kebir, ahlâkî ve etik değerler üzerine kurulu bir sistem sunar. Cömertlik, dürüstlük, adalet, yardımseverlik gibi değerler, fütüvvet ehlinin uyması gereken kuralları oluşturur. Bu değerler, kutsal olanın yansımaları olarak görülür ve fütüvvet ehlinin hem profanda hem de kutsalda doğru davranmasını sağlar. Malinowski'de de inanç anlatılarının sosyal işlevlerine değinilir. Fütüvvet-nâme'deki ahlâkî ve etik değerler de bu sosyal işlevlere hizmet eder ve toplumsal düzeni sağlar.

Fütüvvet-nâme-i Kebir'de geçen semboller, genellikle çok katmanlı anlamlar taşır. Örneğin, "helva-yı cefna," sadece bir yiyecek maddesi olmanın ötesinde, paylaşmayı, birlikteliği ve fütüvvet ehli arasındaki bağı simgeler. Benzer şekilde fütüvvet

törenlerinde kullanılan diğer semboller de manevi değerleri ve idealleri temsil eder. Sembollerin bu çok katmanlı anlamları, Fütüvvet-nâmelerin zengin bir kültürel ve manevi dünyayı yansıttığını gösterir.

Bronislaw Malinowski'nin işlevselci antropolojisi ve Mircea Eliade'nin dinler tarihi perspektifi, fütüvvet olgusunu değerlendirmede iki temel kuramsal çerçeve sunmaktadır. Malinowski'nin kültürel unsurların toplumsal ihtiyaçları karşılama işlevine odaklanan yaklaşımı, fütüvvetin sosyal düzeni sağlama, ekonomik dayanışmayı destekleme ve ahlaki değerleri pekiştirme gibi işlevlerini analiz etmemize olanak tanır. Öte yandan Eliade'nin dinî fenomenlerin sembolik anlamlarını ve kutsal ile ilişkisini vurgulayan yaklaşımı, fütüvvetin ritüellerini, sembollerini ve manevi boyutunu anlamamızı sağlar. Bu iki yaklaşımın karşılaştırmalı olarak sunulduğu tablo, fütüvvet araştırmalarına bütüncül bir bakış açısı kazandırmayı ve farklı kuramsal perspektiflerin zenginliğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bronislaw Malinowski ve Mircea Eliade'nin yaklaşımlarını mukayeseli bir şekilde tablo hâlinde aktarmak mümkündür:

	Bronislaw Malinowski'nin Yaklaşımı	Mircea Eliade'nin Yaklaşımı
Temel Metodoloji	Kültürel unsurların toplumsal ihtiyaçları nasıl karşıladığını ve sosyal yapıyı nasıl desteklediğini anlama. Bağlamsal analiz önemlidir.	Dinî fenomenlerin evrensel yapılarını ve sembolik anlamlarını keşfetmeye çalışır. Kutsal ve profan arasındaki ilişki temel ilgi alanıdır.
Temel Varsayımlar	Kültür, bireylerin biyolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için geliştirilmiş bir araçtır. Her kültürel unsurun bir işlevi vardır. Toplumsal işlevsel olarak birbirine bağlı kurumlardan oluşur.	İnsan kutsalla ilişki kurma potansiyeline sahip bir varlıktır. Kutsal, insanın dünyasında anlam ve yön sağlar. Din, insanın varoluşsal sorularına cevap arayışıdır.
Fütüvvetin Tanımı	Fütüvvet, toplumsal düzeni sağlayan, ekonomik dayanışmayı destekleyen ve bireylerin ahlâkî davranışlarını yönlendiren bir kurumdur. Yardımlaşma, dayanışma gibi unsurlar toplumsal ihtiyaçları karşılama işlevi görür.	Fütüvvet, bireyin kutsalla direkt temas kurmasını sağlayan, sembolik anlamlarla yüklü bir yolculuktur. Ritüeller ve mekânlar aracılığıyla kutsala ulaşma çabasıdır.
Analiz Odakları	Toplumsal yapı, ekonomik ilişkiler, ahlâkî değerler, ritüellerin işlevleri, sosyal kontrol mekanizmaları.	Kutsal mekânlar, ritüeller, semboller, mitler, inisiyasyon törenleri, manevi deneyimler.
Fütüvvet Örnekleri	Yardımlaşma ve dayanışma pratikleri, Ahilik teşkilatının esnaf ve sanatkârları bir araya getirmesi, Fütüvvet-nâme'deki ahlâkî öğütler.	Zikir ve Sema törenleri, türbeler, giyilen hırka ve kuşak gibi semboller, menkıbeler.

	Bronislaw Malinowski'nin Yaklaşımı	Mircea Eliade'nin Yaklaşımı
İnanç Anlatıları Bağlamında	İnanç anlatıları toplumsal değerleri pekiştirme, davranışları yönlendirme ve sosyal uyumu sağlama işlevi görür.	İnanç anlatıları, kutsalın tezahürlerini aktarır, sembolik anlamlar taşır ve manevi deneyimleri ifade eder.
Yaklaşım Temeli	Fonksiyonalizm	Dinler Tarihi, Fenomenoloji
Odak Noktası	Kültürel unsurların toplumsal işlevleri, ihtiyaçları karşılama	Dinî fenomenlerin sembolik anlamları, kutsal-kutsaldışı ayrımı
Fütüvvetname Analizi	Toplumsal düzeni sağlayan, dayanışmayı destekleyen bir kurum	Spiritüel yolculuk, kutsala ulaşma arayışı, sembolik anlamlar
Temel Kavramlar	İhtiyaç, fonksiyon, toplumsal yapı	Kutsal, hierofani, sembol, mit
Mitlerin Rolü	Pratik amaçlara hizmet etme	Varoluşsal sorulara cevap arama
Din Anlayışı	Din, toplumsal ihtiyaçları karşılayan bir araçtır	Din, insanın kutsalla ilişki kurma çabasıdır.

Malinowski'nin çalışmaları, kültürel pratiklerin toplumsal ve bireysel ihtiyaçları nasıl karşıladığını ve sosyal yapıyı nasıl desteklediğini anlamaya yönelikken; Eliade'nin yaklaşımı, dinin sembolik ve kutsal boyutlarına odaklanır ve dinin insan yaşamındaki manevi yönlerini keşfetmeye çalışır. Malinowski ve Eliade'nin yaklaşımları, *Fütüvvetnâme-i Kebir* metnini anlamak için farklı ve tamamlayıcı perspektifler sunmaktadır.

Fütüvvet-nâme metni de Malinowski'nin yaklaşımıyla analiz edildiğinde, fütüvvet geleneğinin toplumsal işlevleri açıkça görülmektedir. Örneğin, metinde bahsedilen tövbe etme, ahd ve biat eyleme ritüelleri, bireylerin topluma yeniden entegre olmasını sağlar ve sosyal uyumu güçlendirir. Fütüvvet ehlinin birbirleriyle yardımlaşması, dayanışmayı artırır ve toplumsal sorunların çözümüne katkıda bulunur. Metinde yer alan ahlâkî öğütler, dürüstlük, cömertlik ve yardımseverlik gibi değerleri teşvik ederek toplumda düzenin sağlanmasına yardımcı olur.

Fütüvvet-nâme metni, Eliade'nin yaklaşımıyla analiz edildiğinde, fütüvvet geleneğinin sembolik ve kutsal boyutları ortaya çıkar. Metinde bahsedilen Allah, Muhammed ve Ehlibeyt gibi olağanüstü özelliklere sahip dini imgeler, kutsalın temsilcileri olarak kabul edilir. Fütüvvet ehlinin bu temsilcilere duyduğu saygı ve sevgi, onların kutsalla ilişki kurmasını sağlar. Metinde yer alan zikir, sema ve ilahi gibi ritüeller, bireylerin aşkın bir deneyim yaşamasını ve Tanrı'ya yakınlaşmasını sağlar. Metinde geçen yol, su, ışık ve nur gibi semboller, bireyin manevi yolculuğunu ve Tanrı'ya ulaşma çabasını temsil eder.

Fütüvvet ehlinin toplandığı zikirhâneler, türbeler ve Camiler, kutsal mekânlar olarak kabul edilir. Bu mekânlar, bireylerin Allah'a yakınlaşmasını, dua etmesini ve manevi olarak arınmasını sağlar. Aynı zamanda fütüvvet ehlinin giydiği kıyafetler, kullandığı eşyalar ve yaptığı ritüeller de sembolik anlamlar taşır ve kutsalın bir tezahürü olarak yorumlanabilir.

Kaynakça

- Aça, Mehmet- Çapoğlu Buket. "Mitolojilerin Kültür Kahramanlarından Antik Uzaylılar Teorisinin Uygarlastırıcı Dünya Dışı Varlıklarına." *Folklor/Edebiyat* 31.121 (2025), 1-22.
- Akın, Erdem. "Kültürel İhtiyaçlar ve Tepkiler Bağlamında Malinowski'nin İşlev Teorisine Göre Siirt Menkıbelerinin İncelenmesi.» *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8.16 (2020), 334-355.
- Albayrak, Ali. "Mitolojinin Dinî Hayattaki Yeri ve Önemi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 54 (2017), 952-958.
- Alıcı, Mustafa. "Kutsal'a giden yol: Dinler Tarihi'nde bir metodolojik yaklaşım veya bir bilim olarak din fenomenolojisi." *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5.2 (2005), 73-120.
- Anadol, Cemal. *Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvet-nâmeler*, Ankara: Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, 1991.
- Arpaguş, Hatice K. "Geleneksel Dinî Kültür Kaynaklarının Değerlendirilmesi 'Hurafe Kültürü ve Mitoloji (Mitoloji ve Geleneksel Kültür Kaynaklarımız)." Türkiye I. Dinî yayınlar Kongresi Tebliğler-Müzâkereler 31 (2004), 191-206.
- Aydemir, Abdullah. *Tefsirde İsrailiyyat (Hicri 6. Asrın Başına Kadar)*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1979.
- Bayat, Fuzuli. "Türk mitolojisinde dağ kültü." *Folklor Edebiyat* 12.46 (2006): 48-57.
- Campbell, Joseph. *Yaratıcı Mitolojisi-Tanrının Maskeleri*.çev. Kudret Emiroğlu. Ankara: İmge Kitabevi, 1994.
- Campbell, Joseph. *İlkel Mitoloji*, çev. Kudret Emiroğlu, Ankara: İmge Kitabevi, 1995.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma, 2005.
- Çağatay, Neşet. *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.
- Çapoğlu, Buket. *Türk Kültür Mitleri ve Kahramanları Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2024.
- Çobanoğlu, Özkul. *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.
- Çopur, Emel Nalçacıgil. "Yunus Emre'nin Şiirlerinde Deniz." *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22.1 (2022), 65-82.
- Çubukçu, İsa. *İslam Mezhepleri Tarihi Açısından İbn Mâce'nin Mukaddime'si*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Eliade, Mircea. *Kutsal ve Din Dışı*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Gece Yayınları, 1991.
- Eliade, Mircea. *Ebedî Dönüş Mitosu*. çev. Ümit Altuğ. Ankara: İmge Kitabevi, 1994.
- Eliade, Mircea. *Mitlerin Özellikleri*. çev. Sema Rıfat. İstanbul: Om Yayınları, 2001.
- Eliade, Mircea. *Dinler Tarihi İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*. Çev. Mustafa Ünal.Konya: Serhat Kitabevi, 2005.
- Erdem, Ekrem. "Fütüvvet ve Ahilik Çalışmalarının Kaynakları." *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi* 16.2 (2021), 173-198.
- Erdem, Ekrem. *Ahilik: Ahlakla Kalitenin Buluştuğu Bir Esnaf Teşkilatlanma Modeli*, Ankara: Detay Yayınları, 2008.
- Erhat, Azra. *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996.
- Erkilet, Alev. *Toplumsal yapı ve değişme kuramları: Sorokin, Parsons, Dahrendorf, Merton*. Hece yayınları, 2007.
- Fiske, John. *Mitler ve Mitleri Yapanlar*, Çev. Şebnem Duran, İzmir: İlya Yayınları, 2007.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Akademik Yayınları, 2011.
- Gündüz, Şinasi. "Kutsal hakkında konuşmak: Dinsel söylemde mitos." *Milel ve Nihal* 6.1 (2009), 9-26.

- Güngör, Haydar. “Hz. Peygamber döneminde kullanılan kıyafetler.” *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4.8 (2016): 48-68.
- Gürel, Rahşan. *Razavî'nin Fütüvvet-nâmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992.
- Hacıgökmen, Mehmet Ali. “Anadolu’da Ahiliğin Esnaf Teşkilatı Hâline Dönüşmesi ve Tımar Sistemine Yansımaları (Ankara Örneği)”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 32 (Güz 2012), 263-291.
- Hooke, Samuel Henry, *Ortadoğu Mitolojisi*, çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi, 2002.
- Kalenderoğlu, Sadettin, and Cenk Güray. “Miraç Kavramının Alevi Sözlü Kültürü Açısından İncelenmesi: Çubuk-Şabanözü Örneği.” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 92 (2019), 143-170.
- Koçak, Aynur-Harmancı. “Meriç “Fütüvvetnamelerin Tanıklığında Geçiş Dönemlerinin Simgesel Yıyeceği Helva”.” Mehmet Aça vd: 629-643.
- Işık, Neşe. *Türk Masallarının Sembolik Açidan Çözümlemesi*, Doktora Tezi, Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni (ö. 273/887). Muhammed Fuâd Abdalbâkî. (Beyrut: Dâru İhyâ-i'l-Kütübî'l-Arabî).
- Laroche, Lionel, *Managing Cultural Diversity in Technical Professions*. Butterworth Heinemann, USA, 2003.
- Malinowski, Bronislaw. *Büyük Bilim ve Din*, çev. Saadet Özkal, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 1990.
- Malinowski, Bronislaw. *Bilimsel bir kültür teorisi*. Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2016.
- Moore, Jerry D. *Kültür Teorileri, Antropolojideki Başlıca Teori ve Teorisyenler*, çev A. E Koca, Ankara: Atıf Yayınları, 2015.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfilik: Kalenderiler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.
- Ocak, Ahmet Yaşar. “Fütüvvet.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 13 (1996), 261-263.
- Razavî, S.M.A. el-Hüseyin. *Fütüvvet-name-i Kebir: Miftahü'd-Dekâik fî Beyâni'l-Fütüvve ve'l-Hakâik*, Yayına Haz. S. Gülten ve H. Yılmaz, Ed. A. Yalçın ve G. Aytaş. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Schimmel, Annemarie. *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri: İslama Görüngübilimsel Yaklaşım*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2004
- Sülemî. *Tasavvufî Fütüvvet*. Ateş, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977.
- Sühreverdi, Risâletü'l-Fütüvve. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2023, 106: 447-467.
- Şeker, Mehmet. *Türk-İslâm medeniyetinde Ahilik ve fütüvvet-nâmelerin yeri: Seyyid Hüseyin el-Gaybî'nin “Muhtasar fütüvvet-nâme” si*. İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2011.
- Vahidî. *Hâce-i Cihân ve Netice-i Cân*, Yayına Haz. Turgut Karabey, Bülent Şığva, Yusuf Babür. Ankara: Akçağ Yayınları. 2015.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Kur'an-ı Kerim Türkçe Meali*, İstanbul: Kardelen Yayınevi, 2012.

Extended Abstract

This study focuses on Futuwatnâmas, which are fundamental sources for understanding the functioning and moral foundations of the Ahilik organization, which held an important place in Anatolian Seljuk and Ottoman societies. Futuwatnâma illuminate the social, economic, and religious structure of the period, while also revealing the influence of Sufi thought on this structure. In this context, the work Miftahü'd-Dekâ'ik fî Beyâni'l-Fütüvve ve'l-Hakâ'ik, penned by Seyyid Muhammed bin Alâaddin el-Hüseyin er-Razavî and known as *Fütüvvet-*

nâme-i Kebir, holds an important position in the Turkish Futuwwatnâme tradition and enables a multifaceted analysis of the concept of fütüvvet. Futuwwatnâmas are texts that explain the principles, rituals, and moral teachings of this understanding in detail. This article aims to examine *Fütüvvet-nâme-i Kebir*, an important example of the Futüwwa tradition, within the framework of the approaches of two important thinkers in the field of anthropology, Bronislaw Malinowski and Mircea Eliade. The article also mentions Raḥşan Gürel's doctoral thesis titled *Razavî'nin Fütüvvetnâmesi*. This thesis includes comparisons between different copies of *Fütüvvet-nâme-i Kebir* and reveals differences in terms of content, omissions, and possible copy relationships. These comparisons contribute to the understanding of different versions of the work, helping us to understand the change and development of the Futüwwa tradition over time. The examination of *Fütüvvet-nâme-i Kebir* can contribute not only to providing a historical perspective but also to understanding social and moral values today.

Mircea Eliade (2005) and Bronislaw Malinowski (1990) are important anthropologists of the 20th century and have developed different approaches to understanding myths. The main difference between Eliade's and Malinowski's approaches is the importance they give to the source and function of myths. Eliade bases the origin of myths on the sacred, while Malinowski focuses on the social function of myths. Eliade emphasizes that myths seek answers to human existential questions, while Malinowski argues that myths serve practical purposes. Both approaches offer valuable information for understanding myths and are complementary.

Within the context of *Fütüvvet-nâme-i Kebir*, the stories, symbols, and rituals belonging to the fütüvvet tradition can also be considered mythological elements. These elements express the moral values, social relationships, and connection to the universe of the Futüwwa adherents in a symbolic language. The myths of the fütüvvet tradition create a sense of identity and belonging for those who belong to this tradition, guiding their behaviors and thoughts.

In *Fütüvvet-nâme-i Kebir*, the stages of the fütüvvet journey can also be seen as a kind of sacred time construction. The transition from apprenticeship to journeyman, and from journeyman to master, is celebrated with specific rituals and symbolic acts, symbolizing a spiritual ascent for the fütüvvet member. These transition periods represent a new stage and spiritual maturity reached by the individual in the fütüvvet journey. In the frequently told stories in Futuwwatnâmas, time also gains a mythical dimension. The heroic deeds of Ali, the establishment of the fütüvvet rules, and similar events are presented as sacred time narratives, providing a source of spiritual inspiration for the Futüwwa followers.

In *Fütüvvet-nâme-i Kebir*, space also undergoes a process of sanctification. For the Futüwwa members, the most sacred place is, of course, the mosque. The mosque is a sacred place where one worships Allah, gathers with the community, and experiences a spiritual atmosphere. In addition, in *Fütüvvet-nâmes*, lodges (zaviyes), dervish convents (tekkes), and other places where the fütüvvet rules are practiced are also considered sacred. The ceremonies, rituals, and symbolic acts performed in these places provide a spiritual transformation for the Futüwwa adherents.

In Futüwwatnâmas, sacred space is often described in symbolic language. In *Fütüvvet-nâme-i Kebir*, the Futüwwa house is depicted as a spiritual refuge and serves as a safe harbor for the Futüwwa members. In addition, Futüwwa clothing, tools, and other symbolic objects also play a role in the sanctification of space. These objects represent the values and principles of Futüwwa and carry a spiritual meaning for the Futüwwa practitioners.

